

ΕΘΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

ΕΛΛΗΝ ΙΕΡΑΡΧΗΣ

ΠΑΡΑ ΤΩΙ ΔΑΛΑΪ-ΛΑΜΑΙ ΤΟΥ ΘΙΒΕΤ

Γνωστόν βεβαίως είναι ὅτι ἐρέτος ἐπισκέφθη τὴν Α. Μ. τὸν Τσάρον τῆς Ρωσσίας πρεσβεία τοῦ Θιβέτ. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὁ κ. Μ. Κάρσκι ἐδημοσίευσε τὰ ἐξῆς περὶ τοῦ ταξιδίου τοῦ μητροπολίτου Νέων Πατρῶν Χρυσάνθου εἰς τὸ Θιβέτ, ὧν σκόπιμον ἔκρινα τὴν ἐκ τοῦ ῥωσικοῦ μετάφρασιν.

Α'

Εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγ. Γεωργίου τῆς Μπαλακλάβας ἐν Κριμαίᾳ ἡσυχῶς ἀναπαύονται τὰ ὄσπ'α τοῦ μόνου ἱεράρχου τῆς ἑλληνοκαθολικῆς ἐκκλησίας, ὅστις εἰσέδυσεν εἰς τὸ Θιβέτ καὶ συνωμίλησε πρόσωπον πρὸς πρόσωπον μετὰ τοῦ ἰδίου Δαλαΐ-Λάμα. Ὁ ἱεράρχης οὗτος εἶναι ὁ μητροπολίτης Νέων Πατρῶν σεβασμιώτατος Χρυσάνθος, ὅστις διηύθυνε τὸ ῥηθὲν μοναστήριον ἐπὶ τέταρτον τοῦ αἰῶνος καὶ ἀπέθανε τὸ 1824 ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν ἔτη ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του.

Ὁ μητροπολίτης Χρυσάνθος (εὐγενῆς Ἐνετός Κονταρίνης) τυχαίως εὗρέθη εἰς τὴν Ρωσίαν κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του ἐκ τῆς Μέσης Ἀσίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐταξείδευεν ἀπὸ τοῦ 1792 μέχρι τοῦ 1795.

Αἰκατερίνη ἡ Β' εἰδοποιηθεῖσα περὶ τῆς ἐλευσεως τοῦ ἀρχιερέως εἰς Ἀστραχάν, προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς Πετρούπολιν ἵνα ἀναπαυθῆ. Ὁ Χρυσάνθος ἐπωφεληθεὶς ἐκ τῆς φιλοφροσύνης τῆς Αὐτοκρατείας μετόφησεν εἰς τὴν Ἀλεξανδρ-Νέβσκαϊαν καὶ τὰς ὥρας τῆς σχολῆς του ἀφιέρωσεν εἰς τακτοποίησιν τῶν σημειώσεων τοῦ ταξιδίου του. Ὅτε δὲ ἐτελείωσε τὸ ἔργον τοῦτο, ἔλαβεν ἐξ αὐτοῦ περίληψιν καὶ παρουσίασεν αὐτὴν εἰς τὸν πρίγκιπα Π. Α. Ζούμποβα. Οὗτος ὁμως, ἀμφιβάλλων περὶ τῆς πιθανότητος καὶ αὐτοῦ τοῦ ταξιδίου τοῦ Χρυσάνθου, δὲν ἔδωκε διόλου προσοχὴν εἰς τὰς Σημειώσεις αὐτοῦ, αἵτινες ἐλησημονήθησαν, κατὰ τὸ λεγόμενον, ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον. . .

Μετὰ ἐννέα ἔτη, ὅτε ὁ Μητροπολίτης Χρυσάνθος εὗρίσκετο πλέον εἰς τὴν Κριμαίαν, ὁ τότε ὑπουργὸς τοῦ ἐμπορίου Ν. Γουμιάντσεβ ἀπετάθη πρὸς αὐτὸν ζητῶν νὰ μάθῃ, ἂν εἶναι δυνατόν ἐλευθέρως καὶ ἀκινδύνως νὰ μεταβῆ τις ἀπὸ τῆς Ρωσσίας εἰς τὸ Θιβέτ. Ὁ Χρυσάνθος δὲν ἔβράδυνε νὰ δώσῃ ἀκριβεῖς πληροφορίες, δηλώσας

συνάμα, ὅτι αὐταὶ εἶναι συμπλήρωμα τῆς περιλήψεως, ἢ ὁποία ἄλλοτε ἐδόθη εἰς τὸν Ζούμποβα. Ἴδου τί μαθηάνομεν ἐκ τῶν πληροφοριῶν τοῦ μητροπολίτου Χρυσάνθου :

Β'

Εἰς τὸ Θιβέτ οὗτος εἰσέδυσε διὰ τῶν Ἰνδιῶν μεθ' Ἑλλήνων ἐμπόρων, οἵτινες ἐπρομήθευον ἄλλας εἰς τὴν χώραν τοῦ Δαλαΐ-Λάμα. Μέχρι τῆς Θιβητικῆς πόλεως Τουσιόρ ὁ Χρυσάνθος ἐταξείδευε δι' ὑγρᾶς ὁδοῦ, ἐκείθεν δὲ μέχρι τῆς Λάσσας διὰ ξηρᾶς. Ὁδηγηθεὶς εἰς τὸ ἀνάκτορον ἐπὶ φορτίου ἐν συνοδείᾳ κυβερνητικῶν ὑπαλλήλων καὶ ἐνὸς ὑπουργοῦ, ὁ περιηγητὴς ἐπορεύθη εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ θρόνου. Ἐκεῖ πλησίον τοῦ θρόνου εἶδεν ὁ Χρυσάνθος λεπτοφυῆς παιδίον ἕως ἐνδεκα ἐτῶν, τὸ ὁποῖον ἐκάθητο ἐπάνω εἰς τὰ γόνατα σεμνοῦ γέροντος. Τὸ παιδίον τοῦτο ἦτο ὁ Δαλαΐ-Λάμας, ὁ δὲ γέρων ὁ παιδαγωγός του καὶ συγχρόνως ὁ πρωθυπουργός. Ὁ Χρυσάνθος πλησιάσας πρὸς τὸν κύριον τοῦ Θιβέτ ἐπροσκύνησεν αὐτὸν τρίς, ὁ δὲ Δαλαΐ-Λάμας ἐρίλησεν ἀμφοτέρους αὐτοῦ τοὺς ὤμους, καὶ λαβὼν τὴν χεῖρα τοῦ ξένου ἐκίνησεν αὐτὴν ζωηρῶς. Πρὶν δὲ προσκαλέσῃ τὸν ἀρχιερέα νὰ καθίσῃ, τὸ παιδίον ἔλαβε σπάθην ἐκ τοῦ θρόνου, ἔθεσεν αὐτὴν εἰς τὰ γόνατα τοῦ παιδαγωγοῦ του καὶ προσεκτικῶς ἐκάθισεν ἐπ' αὐτῶν. Τότε δὲ ὁ Δαλαΐ-Λάμας, ἀφ' οὗ ἐξέφρασεν ἀπορίαν διὰ τὴν στολὴν τοῦ ἀρχιερέως, ἠρώτησεν αὐτὸν τί θρησκείαν πρεσβεύει.

— Ὁρθόδοξος, εἶπεν ὁ Χρυσάνθος.

— Μήπως ἐκείνην τὴν ἰδίαν, τὴν ὁποίαν πρεσβεύει καὶ εἰς Μέγας Αὐτοκράτωρ, τοῦ ὁποίου ἀνθρωποὶ ὑπάρχουν εἰς τὴν Κίναν καὶ κάμνουν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ τοιουτοτρόπως; (τὸ παιδίον ἔδειξε τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ).

Καὶ ὁ Χρυσάνθος ἐπιβεβαιωτικῶς κατένευσε.

Μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀκροάσεως, ἥτις διήρκεσεν ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν, ἐνέδυσεν τὸν Χρυσάνθον χιτῶνα ἐκ κασιμιρίου ὑφάσματος. Διὰ σημείου δοθέντος ὑπὸ τοῦ διερμηνέως (ὁ Δαλαΐ-Λάμας ὠμίλει Ἰνδιστί, ὁ δὲ μητροπολίτης περσιστί) ὁ περιηγητὴς ἀπεχαιρέτισε τὸ παιδίον, εὐχαριστήσας αὐτὸ διὰ τὴν καλὴν ὑποδοχὴν. Εἰς τὸν Χρυσάνθον ἐδόθη λαμπρὸν κατάλυμα ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ ἀνακτόρου καὶ ὤρισθη πλουσία συντήρησις καὶ πρὸς ὑπηρεσίαν ἰδιαίτερα ἀκολουθία ἐκ 12 προσώπων. Τὴν ἐσπέραν ἐστάλησαν εἰς τὸν Χρυσάνθον 100 ρούπια ἐντὸς μεταξωτοῦ μαντηλίου καὶ διάφορα γλυκίσματα ἐντὸς πινακίου ἐκ πορσελάνης. Τὰς ἐπο-

μένας ημέρας έδειξαν εις τόν Χρυσάνθον τὰ προάστεια, όπου είναι αἱ τερπναὶ ἐξοχαὶ τοῦ Δαλαΐ-Λάμα καὶ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ Πλὴν τούτου τὸν ἐτίμησαν διὰ γεύματος οἱ κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι καὶ οἱ λοιποὶ πρῶχοντες τῆς Λάσας. Ἀφ' οὗ ἐξενίσθη ὑπὸ τοῦ Δαλαΐ-Λάμα ἐπὶ δεκαεπτὰ ἡμέρας ὁ Χρυσάνθος ἐπὶ τέλους ἠτοιμάζετο πρὸς ἀναχώρησιν. Κατὰ τὴν τελευταίαν ἀκρόασιν ἔλαβε παρὰ τοῦ ἄρχοντος τοῦ Θιβέτ πλοῦσιον δῶρον, δηλ. 2,000 ρούβλια, λευκὴν μηλωτὴν καὶ τεμάχιον ὑφάσματος ἐκ μεταξῆς. Ὁ Δαλαΐ-Λάμας ἀπεχωρίσθη τοῦ Χρυσάνθου φιλοφρονέστατα, ἐκφράσας τὴν ἐλπίδα ὅτι κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του εἰς τὴν Εὐρώπην δὲν θὰ κατακρίνη τὴν χώραν αὐτοῦ. Μέχρι τῆς μεθορίου Ἰνδικῆς πόλεως Πάτνας τὸν Χρυσάνθον συνώδευεν ὑπουργὸς τοῦ Θιβέτ, ὅστις ἐφέρεθ' ἐπὶ τὸν ξενισθέντα ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος του ὅσον ἡδύνατο καλλίτερον.

Ὁ Δαλαΐ-Λάμας ἐπροξένησεν εἰς τὸν Χρυσάνθον καλλίστην ἐντύπωσιν. Κατὰ τοὺς λόγους αὐτοῦ ὁ Δαλαΐ-Λάμας ἦτο παιδίον «εὐχάριστον, φιλόανθρωπον καὶ εὐθυμον». Πάντες οἱ ὑπουργοὶ ἐφάνησαν εἰς τὸν Χρυσάνθον ἄνθρωποι τιμιώτατοι καὶ πιστότατοι εἰς τὸν κύριόν των. Τὴν πρωτεύουσαν Λάσσαν ὁ μητροπολίτης ἐπίσης πολὺ ἐπήνει, λέγων ὅτι αὕτη εἶναι ἡ ὠραιότατη καὶ πολυανθρωποτάτη πόλις ὅλης τῆς Ἰνδίας. Οἱ κάτοικοι τῆς Λάσας¹, συμποσοῦμενοι εἰς δύο ἑκατομμύρια, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καταγίνονται εἰς τὸ ἐμπόριον μετὰ τῆς Κίνας, Ἰνδίας καὶ τῶν Μουγγόλων (Καλμουίκων). Ὁ Δαλαΐ-Λάμας προστατεύει τοὺς ἐμπόρους μόνον ἐὰν οὗτοι δὲν εἶναι χριστιανοί. Εἰς τὸ Θιβέτ δὲν ἀγαποῦν τοὺς χριστιανούς. Ἐν ἔτος πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χρυσάνθου ἐπεσκέφθησαν τὸ Θιβέτ καὶ Ἄγγλοι, οἵτινες τόσον περιφρονητικῶς ἐφάρτησαν, ὥστε μετὰ τὴν ἀναχώρησίν των οἱ ἐγγύριοι ἐφόνευσαν ὅλους τοὺς χριστιανούς τοὺς εὐρεθέντας εἰς τὴν χώραν αὐτῶν.

Οἱ Κινέζοι, ὡς βεβαιώνει ὁ Χρυσάνθος, οὐδεμίαν ἐπιρροὴν ἔχουσιν ἐπὶ τῆς Λάσας, περιοριζόμενοι μόνον εἰς τὴν εἰσπραξίν μικροῦ φόρου παρὰ τοῦ Δαλαΐ-Λάμα, τὸν ὁποῖον ὅλοι οἱ ὑπῆκοοι αὐτοῦ θεωροῦσιν ὡς θεόν. Ὁ Δαλαΐ-Λάμας ἔχει περὶ τὰς 300 χιλιάδας στρατοῦ, πεζικὸν καὶ ἵππικόν, καὶ ἐκτὸς τούτου δύο χιλιάδας πολεμικῶν ἐλεφάντων. Ἡ πολιτικὴ διοίκησις τοῦ Θιβέτ εὐρίσκεται ἐν πλήρει τάξει· αἱ πόλεις καὶ τὰ χωρία εἶναι πολυάνθρωπα καὶ ἀφθονοῦσι πλοῦτου.

Ἐκ τῆς Πάτνας ὁ Χρυσάνθος ἐφθασεν εἰς τὰ νότια σύνορα τοῦ Κασμίρ, ὁπόθεν εἰσῆλθεν εἰς τὸ Ἀφγανιστάν, καὶ διὰ τῆς Κανδαχάρης καὶ

Καβούλης ἐφθασεν εἰς τὰς σημερινὰς κτήσεις τῆς Ρωσίας ἐν τῇ Μέσῃ Ἀσίᾳ. Εἰς τὴν Βουχάραν, Χίβαν καὶ Τουρκεστάν εὖρε πλῆθος Ρώσων αἰχμαλώτων, τοὺς ὁποίους οἱ Ἀσιανοὶ μετεχειρίζοντο χειρότερον τῶν ζῶων.

Ἐν τέλει δὲ ὁ Χρυσάνθος βεβαιώνει, ὅτι ἐκ τῆς Ρωσίας κατ' εὐθείαν γραμμὴν εἶναι ἀδύνατον νὰ φθάσῃ τις εἰς τὸ Θιβέτ, καὶ ὅτι προτιμότερον καὶ ἀκινδυνότερον εἶναι νὰ κάμῃ τις τοῦτο διὰ τῆς Κίνας.

Ἐν Ὁδησῶ.

I. ΠΡΩΙΟΣ

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ¹

[Κατὰ τὸν Ἑρθέριον Σπένσερ].

Αἱ πρῶται ἐντυπώσεις, τὰς ὁποίας τὸ πνεῦμα δύναται νὰ ἀφομοιώσῃ, εἶναι αἱ ἀπλᾶ ἀντιλήψεις τῆς ἀντιστάσεως, τοῦ φωτός, τοῦ ἤχου κλ. Εἶνε φανερόν ὅτι δὲν δύναται νὰ ὑπάρξωσιν ἐν τῇ συνειδήσει σύνθετοι ἀντιλήψεις πρὸ τῶν ἀπλῶν ἐκείνων, ἐξ ὧν αὐταὶ συντίθενται. Οὐδεμίαν ἔννοιαν τῆς μορφῆς δύναται νὰ ἔχη τις, πρὶν μάθῃ νὰ διακρίνῃ τὸ φῶς κατὰ τὰς βαθμιαίας παραλλαγὰς τῆς ἐντάσεως καὶ τῆς ποιότητος αὐτοῦ, ἢ τὴν ἀντίστασιν κατὰ τοὺς διαφόρους βαθμοὺς αὐτῆς· διότι, ὡς πρὸ πολλοῦ εἶνε γνωστόν, ἀντιλαμβάνομεθα τοῦ σχήματος ὁρατῶς μὲν διὰ τῶν ποικιλιῶν τοῦ φωτός, ἀπῶς δὲ διὰ τῶν ποικιλιῶν τῆς ἀντιστάσεως. Ὡσαύτως οὐδένα ἔναρθρον ἤχου εἶνε δυνατόν νὰ γνωρίσωμεν, πρὶν γνωρίσωμεν τοὺς ἀνάρθρους ἤχους, ἐξ ὧν ἐκεῖνος σύγκειται. Ὡσαύτως δὲ ἔχει καὶ περὶ ἄλλων παραπλησίων περιστάσεων. Ἴνα λοιπὸν ἀκολουθῶμεν τὸν νόμον τῆς ἀναγκαίας ἀπὸ τοῦ ἀπλοῦ εἰς τὸ σύνθετον προόδου, ἔπρεπε νὰ προμηθεύωμεν εἰς τὸν παῖδα ἱκανὸν ἀριθμὸν ἀντικειμένων παρουσιαζόντων διαφόρους βαθμοὺς καὶ διάφορα εἶδη ἀντιστάσεως, διαφόρους βαθμοὺς ἐντάσεως καὶ διάφορα εἶδη φωτός, εἰς δὲ τὸ οὗς αὐτοῦ νὰ παρέχωμεν ἱκανὸν ἀριθμὸν ἤχων διαφόρου ἐντάσεως καὶ ὕψους. Τὸ ἐκ τῶν προτέρων τοῦτο συμπέρασμα ἐπιβεβαιοῦται, ἐὰν ἀποβλέψωμεν εἰς τὰ ἔμφυτα τῆς παιδικῆς ἡλικίας· μετὰ πόσης εὐχαριστήσεως τὸ παιδίον δάκνει τὰ ἀθύρματα, ἐπιψαύει τὰ στίλβοντα κομβία τοῦ ἐνδύματος! Πόσον δεσμεύει τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἡ θέα ἀντικειμένου ἐξωγραφημένου διὰ ζωρῶν χρωμάτων, εἰς τὸ ὁποῖον ἀποδίδει τὴν λέξιν ὠραῖον, εὐθύς ὡς δυνηθῆ νὰ ἀπαγγεῖλῃ αὐτὴν, ἀπλῶς ἕνεκα τῆς λάμψεως τῶν χρωμάτων, καὶ ποῖον ἡδὺ μειδίαμα φαιδρύνει τὸ πρόσωπόν του, ὅταν ἀκούῃ τοὺς λήρους τῆς τροφοῦ, τὸν ψόφον

τῶν δακτύλων καὶ πάντα ἤχον νέον δι' αὐτό! Εὐτυχῶς αἱ συνήθειαι τῶν μητέρων καὶ τῶν τροφῶν ἢ τῶν παιδαγωγῶν πληροῦσιν ἐπαρκῶς τὰς πρῶτας ταύτας ἀνάγκας τῆς ἀγωγῆς. Ἀλλὰ καὶ πολλὰ παραλείπονται, ὧν ἡ σπουδαιότης εἶνε πολὺ μείζων παρ' ὅσον δύναται τις νὰ υποθέσῃ. Ἐκάστη τῶν ψυχικῶν ἡμῶν δυνάμεων εἶνε ἐπιτηδειότερα πρὸς ἀπόκτησιν ζωρῶν ἐντυπώσεων ἐφ' ὅσον χρόνον διαρκεῖ ἡ αὐτόματος ἐνέργεια ἢ συνοδεύουσα τὴν ἀνάπτυσιν αὐτῶν ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην περίοδον τοῦ βίου. Καὶ πλὴν τούτου, ἀφοῦ ἀφευκτως θὰ παραστῇ ἀνάγκη βραδύτερον ν' ἀποκτήσῃ ὁ παῖς τὰ ἀπλᾶ ταῦτα στοιχεῖα τοῦ ψυχικοῦ βίου, ἢ δὲ ἀπόκτησις αὐτῶν θὰ ἀπαιτήσῃ χρόνον, τὸν χρόνον τοῦτον οἰκονομοῦμεν, ἐὰν χρησιμοποιοῦμεν τὴν πρῶτην περίοδον τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ὁπότε οὐδεμία ἄλλη πνευματικὴ ἀσχολία εἶνε δυνατὴ, εἰς τὴν πλήρη ἐξοικειώσιν πρὸς τὰς ἐντυπώσεις ταύτας καθ' ὅλας αὐτῶν τὰς τροποποιήσεις. Μὴ λησμονώμεν δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ ὑγεία τοῦ παιδὸς θὰ ὠφελήθωσιν ἐκ τῆς συνεχοῦς ἡδονῆς, ἢν θὰ παρέχῃ εἰς αὐτὸν τὸ πολυπληθές τῶν ἐντυπώσεων τῶν τόσῳ εὐχαρίστως κατὰ ταύτην τὴν ἡλικίαν ἀφομοιούμενων. Ἐὰν τὰ ὄρια τοῦ παρόντος βιβλίου ἐπέτρεπον, θὰ παρείχομεν ἐνταῦθα ὁδηγίας τινὰς περὶ συστηματικωτέρου τρόπου τοῦ προσφέρειν εἰς τὸν παῖδα τὴν ὕλην διὰ τὰς ἀπλᾶς ἐντυπώσεις. Ἀλλ' ἀρκούμεθα ν' ἀναφέρωμεν τὸν γενικὸν νόμον τῆς ἀπὸ τοῦ ἀπροσδιορίστου ἐπὶ τὸ προσδιωρισμένον προόδου, πόρισμα τοῦ ὁποίου, καθ' ὃ ὀφείλομεν νὰ ρυθμίζωμεν τὴν ἐνέργειαν ἡμῶν, εἶνε ὅτι κατὰ τὴν ἀνάπτυσιν ἐκάστης δυνάμεως αἱ ἰσχυρῶς ἀντιθετοὶ ἀντιλήψεις εἶνε αἱ πρῶτιστα ἐντυπούμεναι, ὅτι ἐπομένως οἱ ἤχοι οἱ πολὺ διάφοροι πρὸς ἀλλήλους κατ' ἐντασιν καὶ ὕψος, τὰ λίαν διάφορα χρώματα, αἱ ἀνόμοιοι πρὸς ἀλλήλας οὐσαὶ κατὰ τὴν ὕψην καὶ τὴν σκληρότητα πρέπει νὰ προσφέρωνται ὡς ἀντικείμενα ἀντιλήψεων, βαθμηδὸν δὲ νὰ γίνηται ἡ μετὰβασις εἰς ἀντιλήψεις ἡττον ἀντιθέτους πρὸς ἀλλήλας.

Μεταβαίνοντες ἤδη εἰς τὸ μάθημα τῆς πραγματογνωσίας, ὅπερ προφανῶς ἀποτελεῖ φυσικὴν συνέχειαν τῆς πρώτης ταύτης θεραπείας τῶν αἰσθήσεων, παρατηροῦμεν ὅτι τὸ κοινῶς ἀκολουθούμενον σύστημα εἶνε ἐξ ὀλοκλήρου διάφορον πρὸς τὸ τῆς φύσεως, ὁποῖον καταφάινεται κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, τὴν ἐφηβικὴν καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολιτισμοῦ. «Πρέπει νὰ δεικνύωμεν εἰς τὸν παῖδα, λέγει ὁ κ. Marcel, πῶς συνδέονται πρὸς ἀλλήλα τὰ διάφορα μέρη ἀντικειμένου τινός, κτλ.» Παρὰ ταῦτα πᾶν ἐγχειρίδιον πραγματογνωσίας περιέχει σειράν παρατηρήσεων, αἵτινες λέγονται εἰς τὸν παῖδα περὶ ἐκάστου ἀντικειμένου πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν

αὐτοῦ φερομένου. Ἀλλὰ γνωρίζομεν ἐξ ἀπλοστάτης παρατηρήσεως τοῦ καθ' ἡμέραν βίου τοῦ παιδός, ὅτι πᾶν ὅ,τι μαθαίνει πρὶν δυνηθῆ νὰ ὁμιλήσῃ, μαθαίνει ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι τὰς συναφεῖς πρὸς τινὰ ἀντικείμενα ἰδιότητος τῆς στερεότητος καὶ τοῦ βάρους, τὰ διάφορα χρώματα καὶ μορφὰς τὰς διακρινούσας τὰ πρόσωπα, τὰς εἰδικὰς φωνὰς τὰς παραγομένας ὑπὸ ζῶων εἰδικῆς τινος ὀψεως παρατηρεῖ ὅλως μόνος. Κατὰ τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν, ὁπότε ὁ ἄνθρωπος δὲν διατελεῖ πλέον ὑπὸ διδάσκαλον, ποιεῖται ἀφ' ἑαυτοῦ ἀδιαλείπτως μυρίας παρατηρήσεις, ἐξάγει μόνος ἡμέραν παρ' ἡμέραν τὰ συμπεράσματα τὰ ἀναγκαῖα διὰ τὴν ἐν τῷ βίῳ διαγωγὴν. Καὶ ἡ ἐν αὐτῷ εὐδοκίμησις ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ κατὰ τὸ μάλλον ἢ ἡττον τελείου καὶ ἀκριβοῦς τρόπου, καθ' ὃν παρατηρεῖ καὶ ἐξάγει συμπεράσματα. Ὅταν λοιπὸν βλέπωμεν ὅτι ἡ πορεία, ἢν ἠκολούθησεν ἡ ἀνθρωπότης ἐν τῇ ἀνελιξει αὐτῆς, ἐμφανίζεται παρὰ τῷ παιδίῳ καὶ τῷ ἀνδρὶ, εἶνε εὐλογον νὰ δεσθῶμεν ὅτι ἄλλην τινὰ ἐναντίαν πρέπει ν' ἀκολουθῶμεν διὰ τὴν περίοδον τὴν ἐκτεινομένην ἀπὸ τῆς παιδικῆς μέχρι τῆς ὠρίμου ἡλικίας καὶ μάλιστα διὰ τόσον ἀπλοῦν πρᾶγμα, ὡς εἶνε ἡ γνώσις τῶν ἰδιοτήτων τῶν πραγμάτων; Αὕτη ἡ φύσις δὲν ὑποδεικνύει συνεχῶς τὴν μέθοδον ταύτην εἰς τοὺς ἔχοντας ἱκανὸν νοῦν, ὥστε νὰ ἐνοήσωσιν αὐτὴν, καὶ τὴν δέουσιν ταπεινοφροσύνην, ὥστε νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὰ κελεύσματα αὐτῆς; Ὑπάρχει τι καταφανεστέρου τοῦ πόθου τῶν παιδῶν πρὸς τὴν παρ' ἡμῶν πνευματικὴν συμπάθειαν; Μετὰ πόσης προθυμίας τὸ ἐπὶ τῶν γονάτων ὤμων καθήμενον παιδίον θέτει πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὤμων τὰ ἀθύρματα αὐτοῦ, ἵνα δυνηθῆτε νὰ τὰ παρατηρήσῃτε καλῶς, μετὰ πόσης περιεργείας σὰς προσβλέπει, ὅταν διὰ τοῦ βεβρεγμένου δακτύλου του παρήγαγε τριγμόν τινά ἐπὶ τῆς τραπέζης, καὶ ἐπαναλαμβάνον τὸ πείραμα προσβλέπει καὶ πάλιν, ὥσει θέλον νὰ εἴπῃ· «Ἄκουσε τὸν νέον τοῦτον ἤχον!» Ἡ παρατηρήσατε τὰ δυνάμενα ἤδη νὰ βαδίσωσι καὶ τρέξωσι παιδία, μετὰ πόσης χαρᾶς εἰσερχόμενα εἰς τὸ δωμάτιον φωνάζουσιν εἰς τὴν μητέρα, «ἰδὲ τοῦτο, ἰδὲ ἐκεῖνο», τοῦθ' ὅπερ ἐπὶ μακρὸν χρόνον θὰ ἐπραττον, ἐὰν ἡ ἀνόητος μήτηρ δὲν ἀπηγόρευεν εἰς αὐτὰ νὰ τὴν ἐνοχλῶσιν, καὶ πῶς πάντα τὰ μικρὰ, ὅταν ἐξέρχονται εἰς περίπατον, τρέχουσι πρὸς τὸν συνοδεύοντα αὐτὰ, ἵνα δείξωσιν εἰς αὐτὸν τὸ ἄνθος, τὸ ὁποῖον ἐδρεψαν, ἵνα εἴδῃ καὶ αὐτὸς πόσον εἶνε ὠραῖον, καὶ μετὰ πόσης σταχυμυλίας διηγούνται ἐπιστρέφοντα εἰς τὸν οἶκον ὅσα νέα πράγματα εἶδον, ἐὰν μόνον εὐρίσκωσιν τινὰ πρόθυμον ν' ἀκούῃ! Πρὸ τοιούτων γεγονότων τὸ συμπέρασμα εἶνε αὐτόδηλον· ἐννοεῖ πᾶς τις ὅτι ὀφείλομεν νὰ ρυθμίσωμεν τὴν πορείαν ἡμῶν κατὰ

¹ Ἴσως ὀλοκλήρου τοῦ Θιβέτ.

τά πνευματικά ταῦτα ἔμφυτα τοῦ παιδός, νὰ συστηματοποιήσωμεν τὴν φυσικὴν μέθοδον, νὰ ἀκούωμεν πᾶν ὅ,τι τὸ παιδίον ἔχει νὰ εἴπῃ περὶ ἐκάστου ἀντικειμένου, νὰ ἐνθαρρύνωμεν αὐτὸ εἰς τὸ νὰ λέγῃ ἔτι περισσότερα, νὰ ἐφιστῶμεν ἐνίοτε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἐπὶ τὰ πράγματα τὰ διαφυγόντα αὐτὴν τὸ πρῶτον, ἵνα οὕτω δυνηθῇ νὰ παρατηρήσῃ αὐτὰ μόνον, ὅταν ἐκ νέου παρουσιασθῶσιν, καὶ νὰ προσφέρωμεν εἰς αὐτὸ ἢ νὰ ὑποδεικνύωμεν νέας σειρὰς ἀντικειμένων, ἐφ' ὧν νὰ δύναται ὡσαύτως νὰ ἐξασκῆθῃ διὰ τελείας ἐξετάσεως. Ὁ τρόπος οὗτος εἶνε ἀναμφιβόλως ὁ ἐπιτηδειότατος, ὅπως περιποιήσῃ εἰς τὸν παῖδα τὴν ἔξιν τοῦ νὰ παρατηρῇ κατὰ βάθος, τοῦθ' ὅπερ ὁμολογουμένως εἶνε ὁ σκοπὸς τῆς πραγματογνωσίας. Λέγων τις ἀπλῶς καὶ δεικνύων τὰ πράγματα εἰς τὸν παῖδα, δὲν διδάσκει αὐτὸν νὰ παρατηρῇ, ἀλλὰ μετοχετεύει εἰς αὐτὸν ὡς εἰς δοχεῖον τὰς παρατηρήσεις τῶν ἄλλων, ἐξασθενίζει μᾶλλον ἢ ἐνισχύει τὴν φυσικὴν αὐτοῦ διάθεσιν πρὸς αὐτοδιδασκαλίαν, ἀποδιδασκαλίαν, ἀποστερεῖ τῆς ἡδονῆς, ἣν πορίζει ἢ ὑπὸ ἐπιτυχίας στεφομένη ἐνέργεια, καὶ προσφέρων τὴν θελκτικὴν ἀπόκτησιν τῶν γνώσεων ὑπὸ τὴν μορφήν τυπικῆς διδασκαλίας προξενεῖ τὴν συνήθη ἀδιαφορίαν καὶ ἀηδίαν τῶν παιδῶν πρὸς τὰ μαθήματα. Ἐξ ἐναντίας, ἐὰν τις προχωρῇ καθ' ὃν τρόπον ὑπεδείξαμεν, παρέχων εἰς τὸ πνεῦμα τὴν τροφήν, τὴν ὁποίαν ἐπιθυμεῖ, καὶ ἱκανοποιῶν τὰ φύσει συνοδεύοντα τὴν πληθύνει τῶν πνευματικῶν ὀρέξεων συναισθημάτων τῆς φιλαυτίας καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς συμπαθείας, κατορθοῖ νὰ ἐντείνῃ τὴν προσοχὴν τοῦ παιδός εἰς βαθμὸν ὑπηρετοῦντα μὲν ἄλλως εἰς ἀπόκτησιν ζωηρῶν καὶ τελείων ἀντιλήψεων καὶ νὰ προσδώσῃ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς εἰς τὸ πνεῦμα τὴν ἔξιν τοῦ νὰ ἐπαρκῆ εἰς ἑαυτὸ, τὴν ὁποίαν θέλει διατηρήσῃ καθ' ἅπαντα τὸν βίον.

Τὸ μάθημα τῆς πραγματογνωσίας ὄφειλεν οὐ μόνον ἄλλως νὰ γίνηται ἢ ὡς συνήθως, ἀλλὰ καὶ πολὺ εὐρύτερον κύκλον ἀντικειμένων νὰ περιλαμβάνῃ καὶ ἐπὶ πολὺ μακρότερον χρόνον νὰ ἐξακολουθῇ. Δὲν ἔπρεπε νὰ περιορίζηται εἰς τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐγκλεισμένα ἀντικείμενα, ἀλλὰ νὰ περιλαμβάνῃ καὶ τὰ ἐν τοῖς ἀγροῖς, τοῖς φράκταις, τοῖς λατομείοις καὶ ἐν τῇ παραλίᾳ εὐρισκόμενα, οὐδὲ νὰ λήγῃ μετὰ τῆς πρώτης περιόδου τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ἀλλὰ νὰ ἐξακολουθῇ καὶ κατὰ τὴν νεανικὴν οὕτως, ὥστε ἀνεπαισθῆτως νὰ καταλήγῃ βραδύτερον εἰς τὰς ἐκζητήσεις τοῦ φυσιοδίφου καὶ τοῦ ἐπιστήμονος ἐν γένει. Καὶ ἐνταῦθα ἔτι οὐδὲν ἄλλο ἔχομεν νὰ πράξωμεν ἢ ν' ἀκολουθήσωμεν τὰς ἐνδείξεις τῆς φύσεως. Ὑπάρχει ἡδονὴ ζωηροτέρα ἐκείνης, ἣν αἰσθάνεται ὁ παῖς, ὅταν δρέπῃ ἄνθος νέον δι' αὐτόν, ἢ συλλαμβάνῃ ἔντομον ἢ συνάγῃ χάλικας ἢ

κογγύλια; Καὶ τίς δὲν ἐννοεῖ ὅτι εὐμενῆ διαθέσειν δεικνύοντες πρὸς τὸν ζῆλον αὐτοῦ δυνάμεθα νὰ τὸ ὀδηγήσωμεν εἰς πλήρη ἐξέτασιν τῶν ιδιοτήτων καὶ τῆς συστάσεως αὐτῶν; Πᾶς βοτανικὸς παραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ παιδᾶς εἰς τὰ δάση καὶ εἰς τοὺς λειμῶνας ἡδυνηθῇ νὰ παρατηρήσῃ τὴν προθυμίαν, μεθ' ἧς συμμετέχουσι τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ, τὴν σπουδὴν, μεθ' ἧς ζητοῦσι νὰ τῷ εὐρωσι φυτὰ, τὴν ζωηρὰν προσοχὴν, μεθ' ἧς παρακολουθοῦσι τὴν ἐξέτασιν αὐτοῦ, καὶ τὸ πλήθος τῶν ἐρωτήσεων, ἃς τῷ ἀποτείνουσι. Ὁ παῖς ὁ ἐξοικειωθείς ἤδη πρὸς τὰς ἀπλᾶς ιδιότητες τῶν ἀνοργάνων σωμάτων πρέπει νὰ προαχθῇ ἤδη διὰ τῆς αὐτῆς καὶ πρότερον μεθόδου εἰς τὴν πλήρη ἐξέτασιν τῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα ἀπαντᾷ εἰς τοὺς καθημερινοὺς αὐτοῦ περιπάτους. Κατ' ἀρχὰς θὰ προσαχθῶσιν εἰς τὴν παρατήρησιν αὐτοῦ τὰ πράγματα ὑπὸ τὴν ἥττον περιπλοκὸν αὐτῶν ὅσιν ἐν τοῖς φυτοῖς θὰ ἐξετασθῇ τὸ χρῶμα, ὁ ἀριθμὸς, τὸ σχῆμα τῶν πετάλων, τοῦ κορμοῦ καὶ τῶν φύλλων, ἐν τοῖς ἐντόμοις ὁ ἀριθμὸς τῶν πτερυγῶν, τῶν ποδῶν, τῶν κεραιῶν καὶ τὸ χρῶμα. Ἀφοῦ ταῦτα ἐπιμόνως καὶ ἀκριβῶς παρατηρηθῶσιν, ἐξετάζονται περαιτέρω ἐν μὲν τοῖς φυτοῖς ὁ ἀριθμὸς τῶν σημανόνων καὶ τῶν ὑπέρων, τὸ εἶδος τῆς στεφάνης, ἐὰν εἶνε μονοπέταλος ἢ πολυπέταλος, ἢ διάταξις καὶ τὸ σχῆμα τῶν φύλλων, ἐὰν εἶνε συζυγῆ ἢ κατ' ἐναλλαγὴν διεσπαρμένα, ἔμμιση ἢ ἄμισα, στίλβοντα ἢ χροῶδη, ἀκέραια ἢ ἐσχισμένα, ἐν δὲ τοῖς ἐντόμοις τὰ μέρη τοῦ σώματος, αἱ ἐντομαὶ τῆς κοιλίας, αἱ κηλίδες τῶν πτερυγῶν, αἱ ἀρθρώσεις τῶν ποδῶν, ἡ διάταξις καὶ τῶν ἐλαχίστων ὀργάνων. Πάντοτε δὲ τὸ σύστημα ἡμῶν ἃς ἔχῃ σκοπὸν νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὸν παῖδα τὴν φιλοδοξίαν τοῦ νὰ ἴδῃ πάντα καὶ πᾶν νὰ εἴπῃ ἀφ' ἑαυτοῦ. Ὅταν βραδύτερον ἐπιστῇ ἢ κατὰλληλος ἡλικία, ὑποδεικνύονται εἰς αὐτόν ὡς ἐξ ἐνοίας τὰ μέσα τῆς διατηρήσεως τῶν φυτῶν τούτων, εἰς τὰ ὁποῖα αἱ ἀποκτηθεῖσαι γνώσεις προσήψαν τοσαύτην ἀξίαν, καὶ ὅπου εἶνε δυνατόν, ὡς ἐνδείξεις μείζονος ἐνοίας, παρέχεται εἰς αὐτόν ἡ συσκευὴ ἢ ἀναγκαῖα πρὸς διαφύλαξιν τῶν καμπῶν τῶν συνήθων ἡμῶν χρυσαλλίδων κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν μεταμορφώσεων. Ἡ ἐκ τῆς ἀσχολίας ταύτης τέρψις κατὰ τὴν ἰδίαν ἡμῶν πείραν εἶνε λίαν ζωηρὰ, διαρκεῖ ἐπὶ ἔτη καὶ ὅταν ἀποβαίνῃ ἀφορμὴ πρὸς ἐντομολογικὴν συλλογὴν, προσδίδει ἀπειρον σημασίαν εἰς τοὺς περιπάτους τῆς Κυριακῆς καὶ ἀποτελεῖ λαμπρὰν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φύσεως.

Θ' ἀπαντήσῃ τις πιθανῶς ὅτι ταῦτα εἶνε ἀπώλεια χρόνου καὶ δυνάμεων, ὅτι ὁ παῖς καλλίτερον θὰ κάμῃ, ἐὰν γράφῃ τὰ μαθήματά του καὶ μνηθῆναι πίνακας πολλαπλασιασμοῦ,

ἵνα παρασκευασθῇ εἰς τὰς ἐργασίας καὶ ὑποθέσεις, αἵτινες ἀναμένουσιν αὐτὸν ἐν τῷ βίῳ. Λυπηρὸν θὰ ἦτο τῷ ὄντι ἂν τις εἶχε τόσῳ σφραλερὰν ἰδέαν περὶ τῆς ἀγωγῆς καὶ τόσῳ στενὴν ἐννοίαν τοῦ ὠφελίμου. Ἴνα μὴ ὀμιλήσωμεν περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς συστηματικῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀντιλήψεων καὶ τῆς ἀξίας τῆς εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀγούσης μεθόδου, λέγομεν ὅτι αἱ οὕτω λαμβανόμεναι γνώσεις κέκτηνται καὶ καθ' ἑαυτὰς σπουδαιότητα. Ἐὰν οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐμελλον νὰ εἶνε ἄλλο τι ἢ ἔμποροι καὶ καταστιχογράφοι, ἐὰν δὲν εἶχον ἀνάγκην νὰ γνωρίζωσιν ἄλλο τι πλὴν ὅ,τι ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ ἐπάγγελμά των, ἐὰν ἔπρεπε πάντες νὰ ὁμοιάζωσι πρὸς τὸν ἀγροῖκον τὸν περιφέροντα ἀδιάφορον τὸ βλέμμα ἐπὶ τὰ πέριξ, δι' ὃν μόνη ἀγροτικὴ διασκέδασις εἶνε νὰ κἀθηται ἐπὶ ἀνδῆρου καπνίζων ἡδέως καὶ πίνων τὸν ζυθὸν του, ἢ πρὸς τὸν ἐκ τοῦ κυνηγίου ἀποζῶντα, δι' ὃν τὰ δάση εἶνε τόπος κυνηγίου, τὰ δὲ ἄγρια φυτὰ χόρτα ἀνωφελῆ, καὶ ὅστις διαιρεῖ τὰ ζῶα εἰς θηρεύσιμα, εἰς φθείρας καὶ εἰς κτήνη, τότε ἀληθῶς ἀνωφελὲς θὰ ἦτο ἄλλο τι νὰ μνηθᾶμεν παρ' ὅ,τι δύναται νὰ πληρώσῃ τὸ βαλλάντιον καὶ τὰς ἀποθήκας. Ἄλλ' ἐὰν ὑπάρχουν καὶ πράγματα μᾶλλον ἀξία τῆς ἡμετέρας φιλοτιμίας, ἐὰν τὰ περιβάλλοντα ἡμᾶς πράγματα δύναται νὰ χρησιμεύσωσι καὶ εἰς ἄλλας χρείας, πλὴν τοῦ χρηματισμοῦ, ἐὰν πλὴν τῶν σωματικῶν ἡδονῶν ὑπάρχουν ἐν ἡμῖν καὶ ὑψηλότεραι δυνάμεις ἔχουσαι ἀνάγκην θεραπείας, ἐὰν αἱ ἀπὸ τῶν καλῶν τεχνῶν, τῆς ποιήσεως, τῆς ἐπιστήμης τῆς φύσεως καὶ τῆς φιλοσοφίας τέρψεις δὲν εἶνε ἄμοιροι σπουδαιότητος τινας ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας εὐτυχίας, τότε εὐλογον εἶνε νὰ θεραπεύωμεν τὴν ἔμφυτον κλίσιν, ἣν πάντες οἱ παῖδες δεικνύουσιν εἰς τὸ νὰ παρατηρῶσι τὰς καλλονὰς τῆς φύσεως καὶ νὰ σπουδάζωσι τὰ φαινόμενα αὐτῆς. Ἐν τούτοις καὶ ἡ παχυλὴ αὕτη χρησιμότηρία, ἕνεκα τῆς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι πιστεύουσιν ὅτι ἀρκεῖ νὰ ἔρχονται εἰς τὸν κόσμον καὶ νὰ παρέργωνται χωρὶς νὰ λαμβάνωσι γνώσιν τῶν ἐν αὐτῷ, δύναται καὶ αὕτη νὰ εὕρῃ ἱκανοποίησιν. Θὰ ἴδωμεν περαιτέρω ὅτι ἡ ἐπιστήμη τῶν νόμων τῆς ζωῆς εἶνε σπουδαιότερα πάσης ἄλλης ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν, ὅτι οἱ νόμοι οὗτοι διέπουσι πάσας ἡμῶν τὰς σκέψεις, πᾶσαν ἐπομένως σύμβασιν δημοσίαν ἢ ἰδιωτικὴν, σύμπαν τὸ ἐμπόριον, σύμπασαν τὴν πολιτικὴν τέχνην, σύμπασαν τὴν ἠθικὴν, ὅτι κατ' ἀκολουθίαν ἀνευ τῆς κατανοήσεως αὐτῶν δὲν θὰ ἡδύνατό τις καλῶς νὰ κατευθύνῃ τὴν διαγωγὴν του εἴτε ὡς ἰδιώτης εἴτε ὡς πολίτης. Θὰ ἴδωμεν πρὸς τούτους ὅτι οἱ νόμοι τῆς ζωῆς εἶνε οὐσιαστικῶς οἱ αὐτοὶ ἐν σύμπαντι τῷ ὀργανικῷ βασιλείῳ, ὅτι δὲν δύναται νὰ κατανοήσῃ τις αὐτοὺς ἐν ταῖς περιπλοκαῖς αὐτῶν ἐκδηλώσεσιν, ἐὰν μὴ παρε-

τήρησεν αὐτοὺς πρότερον ἐν ταῖς ἀπλᾶς, ὅτι τέλος βοηθοῦντες τὸν παῖδα εἰς τὸ ν' ἀποκτήσῃ τὴν γνώσιν τῶν ἔξω τοῦ περιβάλλοντος τῆς οἰκίας πραγμάτων, διὰ τὴν ὁποίαν τοσαύτην δεικνύει ἀπληστον ὄρεξιν, καὶ ὑποτρέφοντες παρ' αὐτῷ τὸν αὐτὸν ζῆλον καὶ καθ' ὅλην τὴν νεανικὴν ἡλικίαν, καθιστῶμεν εἰς αὐτὸν εὐχερῆ τὴν ἐπισώρευσιν τοῦ ἀκατεργάστου ὕλικου, ὅπερ μέλλει νὰ χρησιμεύσῃ ἡμέραν τινὰ εἰς ὀργανικὴν διάταξιν τῆς γνώσεως διὰ τῶν ἰσχυρῶν ἐκείνων καθολικεύσεων τῆς ἐπιστήμης, δι' ὧν αἱ ἀνθρώπιναί πράξεις δύναται σοφῶς νὰ κατευθυνθῶσιν.

[Ἐπεται συνέχεια].

Η ΑΘΑΝΑΣΙΑ¹

[Κατὰ τὸν Ἰούλιον Σίμωνα].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Περὶ τοῦ προσοδημοῦ τῆς ψυχῆς μετὰ θάνατον.

Ἄλλὰ τούτων δὲ ἕνεκα θαροῦντο χολὴ περὶ τὴν αὐτοῦ ψυχῆ ἀνδρα, ὅστις ἐν τῷ βίῳ τὰς μὲν ἄλλας ἡδονὰς τὰς περὶ τὸ σῶμα καὶ τοὺς κόσμον εἶασε χυθῆναι, ὡς ἀλλοτρίους τε ὄντας καὶ πλέον βῆτερον ἠρησάμενος ἀπεργάζεσθαι, τὰς δὲ περὶ τὸ μανθάνειν ἐπονομάσεν τε καὶ κοσιήσας τὴν ψυχὴν οὐκ ἀλλοτρίῳ ἀλλὰ τῷ αὐτῆς κόσμῳ σφραγίσαν τε καὶ δικαιοσύνην καὶ ἀνδρείαν καὶ ἐλευθερίαν καὶ ἀληθείαν οὕτω περιμένει τὴν εἰς ἄδου πορείαν, ὡς πορευόμενος ὅταν ἡ εἰσαρμένη καλῇ. Πλάτωνος Φαίδων.

Ἀφ' οὗ ἀπεδείξαμεν τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, ὑπολείπεται ἐντολήν τινα νὰ ἐκπληρώσωμεν, τούτεστι ν' ἀναζητήσωμεν ὁποῖα τις εἶναι ἡ τύχη ἢ ἀναμένουσα ἡμᾶς ἐπέκεινα τοῦ τάφου. Οὐδὲν δυνάμεθα νὰ εἰξεύρωμεν περὶ τοῦ τόσῳ προσεχοῦς τούτου μέλλοντος, ἢ δὲ ἐλπίς, ἥτις δέον νὰ μᾶς παρηγορῇ καὶ ὑποστηρίξῃ ἐνταῦθα, ἔχει ἄρα ὡς ἀντικείμενον μίαν ἀφαίρεσιν;

Αὐταὶ ἐκεῖνα αἱ ἀποδείξεις, ὧν χρῆσιν ποιούμεθα ὅπως ἀποδείξωμεν τὴν ἀνάγκην ἄλλης ζωῆς, παρέχουσιν ἡμῖν τὸ δικαίωμα νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι μετὰ τὴν δοκιμασίαν τῆς ἐπιγείου ταύτης ζωῆς, οἱ μὲν πονηροὶ θὰ κολασθῶσιν, οἱ δὲ ἀγαθοὶ θ' ἀνταμειφθῶσιν;

Τιμωρία, ἀμοιβή, αἱ λέξεις αὐταὶ δὲν ἀρκοῦσιν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην περιέργειαν, μόλις ἐπαρκούσιν ὅπως ἐπενεργήσωσιν ἐπὶ τῆς αἰσθητικότητος ἡμῶν καὶ ὅπως ἐπεμβῶσι δραστηρίως εἰς τὰς ἀποφάσεις ἡμῶν. Αὕτη εἶναι μίᾳ τῶν αἰτιάσεων τῶν κοινῶν ἀνθρώπων κατὰ τῆς φιλοσοφίας. Εἰς οὐδὲν λογίζονται τὴν περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἀπόδειξιν, ἐὰν μὴ τις δύναται νὰ περιγράψῃ λεπτομερῶς τὰς ἀγνώστους ἐκεῖνας χώρας, πρὸς τὰς ὁποίας ὁ χρόνος ἔλκει ἡμᾶς.

Ὅπως ἀνταποκριθῆ τις εἰς τὴν ἀνάγκην ταύ-

¹ Ἰδὲ σελ. 263.

την τῆς ἀκριβείας ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς φιλοσοφίας, καὶ ἡδύνατό τις σχεδὸν νὰ εἴπῃ, πρὸ τῆς συστάσεως τῆς φιλοσοφίας ἐπενοήθη τὸ δόγμα τῆς μετεμψυχώσεως. Τὸ δόγμα τοῦτο εἶναι προωρισμένον νὰ λύσῃ δύο προβλήματα συγχρόνως, τὸ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀνισότητος καὶ τὸ τῶν μελλουσῶν ποινῶν καὶ ἀμοιβῶν.

Ἀπ' οὗ τὰ ἐλατήρια τοῦ μηχανισμοῦ τῆς ζωῆς φθαρῶσι καὶ τὸ ἡμέτερον σῶμα λιποψυχῆσῃ, ἡ ψυχὴ ἐκφυγοῦσα ἐκεῖθεν μεταβαίνει εἰς ἕτερον σῶμα καὶ ἀρχεται νέου σταδίου. Τοιοῦτον εἶναι τὸ δόγμα τῆς μετεμψυχώσεως ὑπὸ τὴν ἀπλουστάτην αὐτοῦ μορφήν. Ἐὰν κατὰ τὴν πρῶτην δοκιμασίαν ἡ ψυχὴ αὕτη ἔκαμε καλὴν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς, μεταλαμβάνει, χάριν τῆς δευτέρας ζωῆς, σώματος καλῶς ὀργανωμένου, τύχης βελτίονος, ἐὰν τούναντιον κατεγράσθη τῶν δώρων τῆς Προνοίας, ἡ θέσις αὐτῆς συναισθάνεται τοῦτο κατὰ τὴν ἐπομένην δοκιμασίαν καὶ κατέρχεται βαθμίδας τινὰς ἐκ τῆς ἱεραρχίας. Οὕτως ἐκτελοῦμεν τὸν κληρὸν ἡμῶν ὀλόκληρον καὶ ὅ,τι φαίνεται ὅτι ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς τύχης τῆς γεννήσεως εἶναι ἤδη κατ' ἀλήθειαν ἀμοιβὴ ἢ τιμωρία.

Ἡ διδασκαλία αὕτη διεδραμάτισε μέγα πρόσωπον ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν ὅτι ἀνευρίσκει τις αὐτὴν ἐν Ἑλλάδι ἐν τῇ σχολῇ τοῦ Πυθαγόρου, ἐν Αἰγύπτῳ, ἐν τῇ Ἰνδικῇ, ἐν τῇ Σινικῇ Αὐτοκρατορίᾳ καὶ ὅτι ἀνενεώθη κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν ἐπανειλημμένως ὑπὸ φιλοσόφων, οὓς ἡδύνατό τις συγχρόνως διὰ τὴν λαμπρότητα τοῦ ὕψους καὶ τὸν πλοῦτον τῆς φαντασίας τῶν νὰ ὀνομάσῃ ποιητὰς.

Πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν τελευταίων τούτων, ἡ μετεμψύχωσις δὲν ἡδύνατο σχεδὸν νὰ λογισθῇ εἰμὴ ὡς μῦθος, διότι θέτουσα ἐνταῦθα τὸ θέατρον τῶν ἡμετέρων μεταμορφώσεων αὕτη ἀναπαρήγεν ἡμᾶς ζῶντας ἐν διαφοραῖς σώμασιν, ἐν τῷ μέσῳ τῶν συγγενῶν ἡμῶν καὶ τῶν φίλων. Διὰ τῶν λέξεων τούτων ὁ Πλάτων ἐλάλησε περὶ τῆς διδασκαλίας ταύτης, ἀλλὰ μετὰ τοῦ μειδιάματος ἐπὶ τῶν χειλέων, ὡς σοφὸς ὅστις παίζει καὶ οὐχὶ ὡς φιλόσοφος ὅστις διδάσκει. Ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς εὐρείαν τινα πεδιάδα, ἐνθα αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν καλοῦνται νὰ ἐκλέξωσι νέαν θέσιν. Ἡ ἐκλογή μένει ἐλευθέρη, ἀλλ' ἕκαστος προσκομίζει εἰς τὴν μεγάλην ταύτην ὑπόθεσιν τὰς ὀρέξεις αὐτοῦ, τὰ πάθη τοῦ ἢ τὴν ἀπειρίαν του. Ὁ Πλάτων δεικνύει ἡμῖν τὴν Ἀταλάντην μεταβληθεῖσαν εἰς ἀθλήτην, τὸν Ἐπειόν, υἱὸν τοῦ Πανοπέως, εἰς γυναῖκα τεχνικήν, τὸν Ἀγαμέμνονα εἰς ἀστὸν, τὸν Αἴαντα εἰς λέοντα, τὸν Θερσίτην ἐξορισθέντα εἰς τὸ σῶμα πιθήκου. Ἀπαξ γενομένης τῆς διανομῆς, οἱ δικασταὶ τῶν ψυχῶν ὀδηγοῦσιν αὐτὰς πρὸς τὴν λήθην, ὅπου αὐταὶ ἀποβάλλουσι τὴν μνήμην τῆς προτέρας

αὐτῶν καταστάσεως¹. Οὗτος εἶνε ὁ κοινὸς κανὼν πασῶν τῶν ἀναλόγων θεωριῶν, ἀλλ' ἐὰν ἐντεῦθεν ἡ ὑπόθεσις ἀποβαίνῃ δυνατὴ, καθίσταται συγχρόνως ἀνωφελής. Ὅτε ἡ ψυχὴ μεταβάλλουσα σῶμα ἀπώλεσε πᾶσαν μνήμην, ἡ ποινὴ δὲν εἶναι πλέον εἰμὴ γενναιοδωρία ἄνευ αἰτίου. Ἡ πλάνη τῆς μετεμψυχώσεως οὕτως ἐννοηθεῖσα εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ ἡ τῶν νομοθετῶν, οἵτινες ἐτιμῶρουν τὸ ἔγκλημα τοῦ πατρὸς ἐν τοῖς τέκνοις καὶ τοῖς ἐγγόνις. Ἡ διδασκαλία αὕτη ἡ μεταβάλλουσα εἰς ποινήν τὴν ἀθλιότητα καὶ τὴν κακίαν ὄφειλε ν' ἀκμάσῃ ἐν Αἰγύπτῳ, ἐνθα αὕτη καθιέρωνε τὴν διάκρισιν τῶν τάξεων, ἀλλ' ἐξέλιπε μετὰ τῆς ἀρχαίας δουλείας ἐνώπιον τῶν προόδων τῆς καθολικῆς ἀδελφότητος. Ἴνα τὸ δόγμα τῆς μεταναστεύσεως τῶν ψυχῶν μὴ εὐρίσκηται ἐν προδήλῳ ἀντιφάσει πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀξίας καὶ ἀπαξίας, δεόν νὰ ὑποθέσωμεν, ὡς ἔπραξαν τοῦτο ἐν πολλαῖς σχολαῖς, ὅτι ἀντὶ νὰ μεταβῶσι μετὰ τὸν βίον τοῦτον εἰς τὸ σῶμα ἄλλου τινὸς ἐπιγείου ζώου, αἱ ψυχαὶ ἡμῶν, μηδαμῶς ἀποβαλοῦσαι τὸ αἶσθημα τῆς ταυτότητός των, πορεύονται εἰς ἄλλον τινὰ πλανήτην, ἵνα ἐμψυχώσωσι σῶμά τι ἑτεροειδές. Ἐπὶ τῷ ὄρω τούτῳ ἡ δευτέρα ζωὴ δύναται νὰ εἶναι ἡ ἀμοιβὴ ἢ ἡ τιμωρία τῆς πρώτης καὶ οὐδὲν κωλύει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τῆς δευτέρας ταύτης δοκιμασίας παρακολουθομένης ὑπὸ πολλῶν ἄλλων, ἡ ψυχὴ πίπτει ἀπὸ πτώσεως εἰς πτώσιν, ἢ ἀίρεται ἀπὸ βαθμίδος εἰς βαθμίδα, ἄχρις οὗ ἡ δοκιμασία συμπληρωθῇ καὶ ἡ σειρά τῶν μεταμορφώσεων σταματήσῃ. Οὐδὲν ποιητικώτερον τῆς ἰδέας ταύτης, ἥτις κάμνει ἡμᾶς νὰ ὀδοιπορῶμεν ἀπὸ ἀστρου εἰς ἄστρον. Ἡ φαντασία δύναται νὰ δώσῃ εἰς ἑαυτὴν στάδιον καὶ νὰ ὑποθέσῃ ἐν ἐκάστῳ πλανήτῃ σώματα πεπρωκισμένα διὸ θαυμασιωτάτων ἰδιοτήτων καὶ ὑπηρετούμενα διὰ τελειοτάτων ὀργάνων, καὶ κοινωνίας, ὧν οἱ θεσμοὶ ἀφίνουσι πολὺ μακρὰν ὀπίσω αὐτῶν τὰς ἀνθρωπίνους ἡμῶν κοινωνίας. Ἐν τῇ ὑπόθεσιν ταύτῃ ὄντως ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ νομίσῃ ἑαυτὸν βασιλεῖα τῆς κτίσεως. Ἀντὶ νὰ ἦναι ἐξωρισμένος διὰ παντὸς ἐπὶ τῆς ἐπιγείου ταύτης σφαιράς, ἥτις δὲν εἶναι εἰμὴ ἄτομον, ὁ ἑναστρὸς οὐρανὸς ἀνήκει αὐτῷ. Ὅτε τὸ ἐσπέρας ὁ ἥλιος καταβαίνει ἀπὸ τοῦ ὀρίζοντος καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς σιγῆς τῆς φύσεως παρατηρεῖ τις διὰ μέσου γλυκείας καὶ ἡρέμου διαυγείας τοὺς χρυσοῦς ἐκείνους ἥλους, οἵτινες σπινθηροβολοῦσιν ἐπὶ τοῦ κυανοῦ τοῦ στερεώματος, δύναται νὰ ἐκζητήσῃ ποῦ εἶναι ὁ κόσμος, ὃν θὰ κατοικήσῃ κατὰ πρῶτον, ἀπ' οὗ ἀποβάλλῃ τὸ φθαρτὸν περιβάλλυμα τὸ περιβαλλόμενον ἡμᾶς, καὶ ποῖος εἶναι ἐκεῖνος, ὅπου ἀνα-

¹ Πλάτωνος Πολιτείας βιβλίον I τόμ. Δ' σελ. 317, στερεῶτ. ἔκδοσις Καρόλου Φρειδ. Ἐρμάννου.

πνεύουσιν ἀπελεύθεροι ἢ ἰσχυροὶ ἐκεῖνοι, οὓς ἔχομεν θρηνησῇ, ὧν φυλάττομεν τὴν κόνην ἐγκεκλεισμένην ἐν τύμβοις, καὶ οἵτινες ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ εἰς ὃν ἔχουσι ἀναβῆ, οἰκτεροῦσι τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν ἀθλιότητα ἡμῶν.

«Sub pedibusque vident nubes et sidera.»

Δυστυχῶς δὲν ἀρκεῖ ἵνα ὑπόθεσις τις εἶναι λαμπρὰ καὶ θέληγῃ τὴν φαντασίαν, ἐὰν μὴ στηρίξῃ τις αὐτὴν ἐπὶ στερεῶν ἀποδείξεων, μένει ἐν καταστάσει ὀνείρου καὶ δὲν δύναται νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐπιστήμην. Ὅφειλε τις νὰ μὴ λέγῃ ὅτι αἱ ψυχαὶ ἡμῶν ἐζήσαν ἤδη πρὶν ἢ ἐνοικησῶσιν ἐν τῷ σώματι, ὅπερ χρησιμοποιοῦσι σήμερον· ὅτι αὕτη ὡς προὔπαρξις εἶναι ἀναγκαῖα ὅπως ἐξηγήσωμεν τὴν ἀνισότητα τῶν ἡμετέρων ἱκανοτήτων καὶ τῶν ἡμετέρων τυχῶν καὶ ὅτι, ἐὰν τοῦ ἐνεστώτος ἡμῶν βίου προηγήθῃ εἰς ἡ πολλοὶ ἄλλοι, φυσικὸν εἶναι νὰ μὴ θεωρήσωμεν τοῦτον εἰμὴ ὡς διάμεσον δακτύλιον ἐν τινι σειρά μεταμορφώσεων. Τοῦτο θὰ ἐπανεφερέν ἡμᾶς εἰς τὴν ἀρχαίαν μετεμψύχωσιν ἄνευ ἀναμνήσεως, ἄνευ ταυτότητος, ἄνευ δικαιοσύνης. Ἀληθέστατον εἶναι ὅτι τὸ ποσὸν τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν δὲν εἶναι ἐξ ἴσου διανεμημένον μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ ὅτι εἶναι δυσκολώτατον νὰ συμβιβασῶμεν τὴν ἀνισότητα ταύτην πρὸς τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὅ,τι θὰ ἦτο κατὰ πολὺ ἐτι δυσκολώτερον ἢ μάλλον ὅ,τι θὰ ἦτο ἀπολύτως ἀδύνατον θὰ ἦτο τοῦτο, νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Θεὸς τιμωρεῖ ἡμᾶς ἐν τούτῳ τῷ βίῳ διὰ σφάλματα, τῶν ὁποίων ἠθέλωμεν ἀπολέσῃ τὴν μνήμην. Οὐδεμία ὑπάρχει ἀλληλεγγύη μεταξὺ τοῦ παρόντος βίου μου καὶ τῶν προτέρων τούτων βίων, ὧν οὐδὲν ἀνευρίσκω ἐν ἐμαυτῷ ἔχνος. Ἐν τῇ ἀνυπερβλήτῳ ταύτῃ ἀγνοίᾳ, ἐν ἡ εὐρίσκομαι, τῆς τε ἀρχαίας μου καταστάσεως καὶ τῶν ἀρχαίων μου σφαλμάτων, δὲν δύναμαι νὰ ὑποβληθῶ εἰς τιμωρίαν καὶ νὰ τὴν παραδεχθῶ ὡς νόμιμον. Τύραννος εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις τιμωρεῖ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, καὶ οὐχὶ πατήρ, καὶ τοῦτο, διότι ἡ ποινὴ δὲν δύναται ν' ἀποχωρισθῇ τῆς ἀναμνήσεως τοῦ διαπραχθέντος ἀμαρτήματος, τὴν ὁποίαν εἰμὶ βέβαιος ὅτι θὰ ἐξεγείρω μετὰ τῆς πλήρους καὶ ὀλοκλήρου συνειδήσεως τῆς ταυτότητός του. Ἐὰν τις ἐγαταλίπῃ τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἥς ἡ ἐνέργεια οὐκέτι ἀμφισβητεῖται ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης, δεόν νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἡ μέλλουσα ζωὴ θὰ εἶναι ὡς αἱ προηγούμεναι κερωρισμένη τῆς παρουσίας δι' ἀνυπερβλήτων ἀβύσσων καὶ ὅτι ἡ ἐπηγγελμένη ἀθανασία δὲν εἶναι εἰμὴ ἡ ἀθανασία τῆς ὑποστάσεως καὶ οὐχὶ τοῦ προσώπου. Παρευθὺς τὰ δύο μέγιστα δόγματα τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας ἀπόλλυνται, διότι ἐνθεν μὲν ἡ ἀρχὴ τῆς ἀξίας καὶ ἀπαξίας ἀθετεῖται, ἐνθεν δὲ ἡ ἀθανασία ἄνευ

τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἀναμνήσεως ἀποβαίνει ἀνωφελής καὶ ἀδιάφορος. Ἐπὶ τέλους, ἐὰν δεόν νὰ προσθέσωμεν εἰσέτι τοῦτο, ἡ διδασκαλία ἡ μεταμορφώσα τάγαθὰ καὶ τὰ κακὰ τοῦ παρόντος βίου εἰς ἀμοιβὰς καὶ ποινὰς, καταστρέφει τὰς πηγὰς τῆς ἀγάπης, μὴδὲν πλέον ποιοῦσα ἡμᾶς νὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς δυστυχέσιν ἢ ἐνόχους. Ἡ ἀρχὴ τῶν προτέρων βίων εἶναι λοιπὸν ψευδὴς καὶ ἀπρηχαιωμένη. Αὕτη ἡδυνήθη νὰ ἐξαπατήσῃ τὰ πνεύματα πρὸ δισχιλίων ἐτῶν, ἀλλ' οἱ νέοι Πυθαγόρειοι δεόν νὰ παραιτηθῶσι ταύτης διὰ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς δικαιοσύνης.

Ἐξάγουσιν ἑτέραν ἀπόδειξιν ὑπὲρ τῆς μετεμψυχώσεως ἐκ τῆς βραχύτητος τῆς ζωῆς ταύτης τοῦ ἀνθρώπου. Δοκιμασία τόσῳ βραχεῖα, λέγουσι, δὲν θὰ ἡδύνατο νὰ εἶναι ὀριστική, δὲν δύναται αὕτη νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην. Ἀλλὰ τί καλοῦσι βραχύτητα δοκιμασίας; Πρὸς τί συγκρίνουσιν αὐτὴν; Ἐὰν πρὸς τὴν αἰωνιότητα, ἡ τοιαύτη σύγκρισις δὲν ἔχει νόημα. Δύναται τις νὰ καταστήσῃ τὴν θνητὴν ζωὴν ἑκατοντάκις μακροτέραν μηδὲν ὀλοκλήρως τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν αἰωνίαν ζωὴν¹. Οὕτως ἡ δοκιμασία εἶναι πλήρης ἐν βραχεῖα τινὶ ζωῇ. Εἶναι ἀληθές, τὸ ἀναγνωρίζομεν, ὅτι οἱ ὄροι τῆς δοκιμασίας δὲν εἶναι ἴσοι πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ τί δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς, εἰμὴ ὅτι ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ θὰ ὑπολογίσῃ ἀκριβῶς καὶ ὑπερακριβῶς πάσας τὰς περιστάσεις. Ἡμεῖς εἰξεύρομεν ὅτι ἕκαστος θὰ τιμωρηθῇ καὶ ἀνταμειφθῇ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ καὶ ὅτι ἡ ἀμοιβὴ ἢ ἡ ποινὴ θ' ἀναλογισθῇ μετὰ δικαιοσύνης πρὸς τὴν δυσκολίαν καὶ τοὺς ὄρους τῆς δοκιμασίας. Ἴδου τί δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν, διότι τοῦτο προκύπτει ἐκ τῆς γνώσεως τῆς δικαιοσύνης· τὰ λοιπὰ δὲν εἶναι εἰμὴ εἰκασία ἄνευ ἀποδείξεως καὶ ἄνευ ὁμοιότητος.

Ἀλλὰ λέγουσιν ἡμῖν, διὰ τί ὁ ἐνοχὸς θὰ ἡδύνατο ὑφιστάμενος τὴν ποινήν αὐτοῦ νὰ ἱκανοποιήσῃ διὰ τῆς μετανόιας αὐτοῦ τὴν θεῖαν δικαιοσύνην καὶ νὰ γείνη ἄξιος συγγνώμης ταχυτέρας καὶ πληρεστέρας; καὶ τίς κωλύει ἡμᾶς, ἐὰν ὁ χρόνος τῆς ποινῆς ἀποβαίνῃ οὕτω δευτέρα δοκιμασία, νὰ ὑποθέσωμεν καὶ ἐν αὐτῷ τῷ δικαίῳ τὴν δύναμιν τοῦ νὰ γείνη ἐτι ἀξιόμισθος καὶ νὰ ἀφίχθῃ διὰ μείζονος ἀξίας εἰς ἀνώτερον τινὰ ἀμοιβήν; Ἡ ἀπάντησις ἡμῶν θὰ εἶναι ἀπλουστάτη. Ἐρωτῶσιν, ἂν εἶναι ἀδύνατον ἵνα ὁ ἐνοχὸς διαρκούσης τῆς ποινῆς του γείνη ἄξιος συγγνώμης. Ὅχι, τοῦτο δὲν φαίνεται

¹ Unde eamque ex aequo ad coelum erigitur acies paribus intervallis omnia divina ab omnibus humanis distant. Σενέκα Παραμυθία πρὸς Ἑλεσίαν κεφ. Θ'.

αδύνατον. Δυναμέθα να εἰπώμεν ὅτι τοῦτο γίνεται; Οὐδείς δύναται ἐπὶ τοιοῦτου ἀντικειμένου να ἐξενέγκῃ ἄλλο τι εἰμὴ εἰκασίας. Ἐκτός τοῦ ἀναλογικοῦ χαρακτήρος τῶν ποινῶν τὰ πάντα ἀποβαίνουσιν εἰκαστικά. Τί εἶναι λοιπὸν αὕτη ἡ θεωρία τῆς μετεμψυχώσεως, εἰμὴ εἰκασία ἐρειδομένη ἐπὶ εἰκασίων; Προσθετέον ὅτι δὲν εἶναι ἀκριβές τὸ λέγειν ὅτι, ἐὰν ὁ ἀμαρτωλὸς δύναται να ἐπιτύχῃ ἀνακουφισέως τινος τῆς ποινῆς αὐτοῦ, ἔπεται ὅτι καὶ ὁ δίκαιος δύναται να ἐπιτύχῃ προσαυξήσεως τινος εὐδαιμονίας. Μάτην θὰ ἐπειρᾶτό τις ν' ἀποδείξῃ παραλληλισμὸν τινὰ τῆς τιμωρίας πρὸς τὴν ἀμοιβήν, ἡ δὲ δικαιοσύνη δύναται να μετριασθῇ ὑπὸ τῆς εὐσπλαγγίας, μηδενὸς προκύπτοντος ἐντεῦθεν δικαιώματος τοῖς δίκαιοις εἰς τελειοτέραν εὐδαιμονίαν.

Λέγουσιν ἡμῖν τῷ ὄντι, ὅτι δύναμις τῶν ἀρχῶν, ἐφ' ὧν στηρίζεται ἡ πίστις εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει ν' ἀνεγερθῇ ὀλόκληρος καὶ ν' ἀνευρεθῇ ἐν ἄλλῳ τινὶ κόσμῳ μετὰ τῆς αὐτῆς διανοίας, τῆς αὐτῆς καρδίας, τῆς αὐτῆς ἐλευθερίας. Ἐὰν εἶναι ἐλεύθερος μετὰ τὴν ζωὴν ταύτην, λέγουσιν ἡμῖν, δέον να ἐξασκήσῃ τὴν ἐλευθερίαν ἐντός τῶν ὄρων, ἐν οἷς ἐξασκείται ἡ ἐλευθερία, ὁ ἔστι μετὰ τῆς περιπέσεως τῆς ἀξίας καὶ ἀπαξίας, εὐρίσκειται ἄρα εἰσέτι ἐν τῇ δοκιμασίᾳ, ἔχει λοιπὸν να ἐλπίσῃ ἢ να φοβηθῇ. Ὁ συλλογισμὸς οὗτος βασιζέται ἐπὶ τοῦδε τοῦ ζητήματος, ὅτι ἡ ἐνέργεια εἶναι κατ' ἀνάγκην πανταχοῦ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς οὐσίς, οἷα εἶναι παρ' ἡμῖν ἐνταῦθα. Τίς ἀποδεικνύει τοῦτο; Τίς ἀποδεικνύει μάλιστα ὅτι ἡ ἐνέργεια ἡ περιορισμένη, ἡ ποικίλη, ἡ διάφορος εἶναι ἀναγκαία εἰς τὴν ἐλευθερίαν; Ἐκ τοῦ ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται να εἶναι ἐλεύθερος εἰμὴ ἐπὶ τῷ ὄρῳ τοῦ να δύνηται ν' ἀμαρτάνῃ, ἔπεται ὅτι ἡ ἐλευθερία ἐν τῇ ἀπολύτῳ αὐτῆς ὑπάρξει συνυπονοεῖ τὴν δυνατότητα τοῦ ἀμαρτάνειν; Ἴνα ὑποστηρίξῃ τις τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν, ὄφριε να εἴπῃ ἢ ὅτι ὁ Θεὸς δύναται να πράξῃ τὸ κακόν, ἢ ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ἐλεύθερος. Ἐὰν εἶναι φανερόν ὅτι ἡ ἐλευθερία ἢ ἡ ἀναμαρτησία ἀνήκουσιν ἐξ ἴσου εἰς τὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ, προκύπτει ἐντεῦθεν ὅτι ἡ δυνατότης τοῦ ἀμαρτάνειν δὲν περιλαμβάνεται ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς ἐλευθερίας. Τί λοιπὸν ὑπάρχει ἐτι ἄπαξ στερεόν ἐν ταῖς ἐπισεσωρευμέναις ἀποδείξεσιν, αἵτινες δὲν στηρίζονται εἰμὴ ἐπὶ διδομένων ἢ ψευδῶν ἢ εἰκαστικῶν;

Ἐπὶ τέλους θέλουσι να πείσωσιν ἡμᾶς ὅτι δὲν ἡδυνάμεθα να ὦμεν εὐδαιμόνες ἐν τῷ οὐρανῷ, ἐὰν δὲν ἔχωμεν ἐκεῖ, ὡς περ ἐνταῦθα, ἐντολὴν τινὰ να ἐκπληρώσωμεν, καὶ ἐντεῦθεν συμπεραίνουσι ὅτι ἡ προσδοκωμένη ζωὴ δέον να ἦναι ὡς ἡ παρούσα ζωὴ, μετὰ βίας. Τὸ ἀγαπᾶν τὸν Θεόν, λέγουσι, τὸ γινώσκαι τὸν Θεόν εἶναι δύο στοιχεῖα τῆς εὐδαιμονίας, δὲν εἶναι ὅλη ἡ εὐδαι-

μονία· ὀφείλομεν ἐκτός τούτου να τείνωμεν πρὸς τὸ θεῖον ἰδανικόν διὰ τῆς πάλης, διὰ τῆς ἐνεργείας. Τοιοῦτοτρόπως πάντες οἱ ὄροι ἀνεστράφησαν, μέχρι τοῦδε οἱ ἄνθρωποι ἐμεμψιμοῖρου διὰ τοὺς πόνους τῆς δοκιμασίας, ἡ δὲ φιλοσοφία ἀπήντα· «Ὀφείλομεν μάλιστα να γείνωμεν ἀξιοί τῆς ἀναπαύσεως διὰ τῆς ἐργασίας», ἀλλ' ἰδοὺ διδασκαλία ἀγαπῶσα τὴν πάλην δι' ἑαυτήν, ἀνταμειβούσα ἡμᾶς διὰ νίκην τινὰ διὰ τῆς ὑποσχέσεως νέου ἀγῶνος πρὸς ἐπιχείρησιν καὶ καθιστώσα τὴν αἰώνιον ζωὴν αἰώνιον κίνησιν. Δὲν ὑπάρχει ἐνταῦθα ἰταμότης, ὅταν θέλωμεν να ὀρίσωμεν τοὺς ὄρους εὐδαιμονίας, ἢ ἡμεῖς δὲν θὰ ἡδυνάμεθα ν' ἀπολαύσωμεν οὔτε ἴσως να φαντασθῶμεν ἐν τῇ παρουσίᾳ ἡμῶν καταστάσει. Καὶ ἐπὶ τῆς τόσῳ τολμηρᾶς ταύτης ἰδέας εἶναι δυνατόν να θεμελιώσωμεν ὀλόκληρον σύστημα; Ἡ ἐνέργεια εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ οὐσία τῆς τελειότητος, ἀλλ' εἶναι ἡ ἐνέργεια τούναντίον τῆς ἀναπαύσεως; Ὁ Θεὸς τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι ἐνταυτῷ οὐσιωδῶς ἀκίνητος καὶ οὐσιωδῶς ἐνεργός, πᾶσα μεταφυσικὴ συμπεραίνει περὶ μιᾶς αἰτίας ἀκινήτου. Ἄς παραδεχθῶμεν ὅτι, καίτοι δὲν ἀποδεικνύεται τοῦτο, ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ ἡρεμία δὲν δύναται να συμβιβασθῶσιν εἰμὴ ἐν τῷ Θεῷ, ἐκ τοῦ ὅτι ἡ διάφορος, ἡ πολλαπλῆ, ἡ περιορισμένη ἐνέργεια ἐνδιαφέρει εἰς τὴν ἡμετέραν εὐδαιμονίαν κατὰ τὸν παρόντα βίον, δὲν δύναται τις να συμπεράνῃ ὅτι αὕτη ἐξακολουθεῖ να εἶναι εἰς ἡμᾶς ἀναγκαία ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ. Ἡ ἐνέργεια ἐνδιαφέρει εἰς τὴν εὐδαιμονίαν ἡμῶν ἐνταῦθα, διότι ἡ παρούσα ζωὴ εἶναι δοκιμασία καὶ θὰ ἐνδιαφέρῃ εἰς τὴν ἡμετέραν εὐδαιμονίαν ἐν τῇ προσεχῇ ζωῇ, ἐὰν ἡ ζωὴ αὕτη δὲν εἶναι αὕτη καθ' ἑαυτὴν εἰμὴ μία δοκιμασία· ἀλλὰ τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι τὸ ζητούμενον.

Πολὺ ἀπέχει ἄρα ἵνα ἡ διδασκαλία τῆς μετεμψυχώσεως εἶναι ἄλλο τι ἢ ποιητικὴ ὑπόθεσις. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη προωρισμένη να διαφωτίσῃ τὸ μυστήριον τῆς μελλούσης ζωῆς καὶ να δώσῃ, ὡς ἰσχυρίζονται, σώμα εἰς τὰς ἡμετέρας ἐλπίδας, εἶναι βεβαίως ὠραιοτέρα τῆς ἀπλῆς ὑποσχέσεως ἀμοιβῆς, εἰς ἣν περιορίζεται συχνότατα ἡ φιλοσοφία. Τῷ ὄντι ἡ ἀνάγκη αὕτη ἀπὸ ἄστρου εἰς ἄστρον, ἐξ ἧς συνιστῶσι τὸ μέλλον ἡμῶν, δέον να μηχανήται ἐπ' ἀπειρον; Τότε ἡ ὑπόθεσις δὲν εἶναι εἰμὴ κενὴ ἀφαίρεσις. Εἶναι σειρά μεταμορφώσεων, ὧν οὐδεμία εἶναι ἡμῖν γνωστὴ, αἰώνιον ταξίδιον πρὸς τινὰ σκοπὸν ἀνύπαρκτον. Ἐὰν τις ἀποκρίνηται τούναντίον ὅτι ἡ ψυχὴ μετὰ πολλὰς διαδοχικὰς μεταναστάσεις ἔρχεται να βυθισθῇ εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Θεοῦ, διὰ τί να μὴ εἶναι μᾶλλον πανθειστής; Διὰ τί να κάμῃ τόσῳ μακρὰν ὁδοιπορίαν, ἐὰν ὀφείλῃ ἐπὶ τέλους να πέσῃ εἰς τὸ βάραθρον τοῦτο; Δὲν θὰ εἴπωμεν πρὸς τοὺς ποιητὰς τούτους τοῦ ἀράτου κόσμου

ὅ,τι ὁ αὐλικὸς τοῦ Πύρρου ἔλεγε πρὸς τὸν Κύριόν του· «Ἀναπαύθητι ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας».

[Ἔπεται συνέχεια].

Ἐν Κερκύρῃ.

ΣΟΚΡΑΤΗΣ ΠΕΤΣΑΛΗΣ

Εἰς τὴν Βιβλιοθήκην Μακρῶν ἐξεδόθησαν Ἄπαντα τὰ εὐρισκόμενα τοῦ Σολωμοῦ μετὰ μακροῦ προλόγου τοῦ κ. Κ. Παλαμᾶ καὶ εἰκόνων τοῦ Γύζη καὶ τοῦ Ἰακωβίδου. Ἐκ τοῦ προλόγου τοῦ κ. Παλαμᾶ ἀποσπῶμεν τὸ Γ' κεφάλαιον. Σ. τ. Δ.

Η ΔΟΞΑ ΤΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ

Διαφορετικούς δρόμους παίρν' ἡ δόξα ἐνός ποιητῆ. Ἡ χωρὶς να ξεχωρίζεται, καθὼς τοῦ πρέπει, τὸ ἔργο του μέσα 'ς τίς καρδιές, μένει τὸνομά του 'ς τὰ στόματα. Ἡ ἀποθηκεύονται οἱ στίχοι του 'ς τὴ μνήμη τοῦ πολλοῦ κόσμου, ἀποστηθίζονται καὶ τραγουδοῦνται, καὶ, φυσικά, ἀλλάζονται καὶ παραμορφώνονται. Ἡ τὸ ἔργο του, σὰν ἓνα μεγάλο παράδειγμα ὁμορφίας, καὶ τὸνομά του σὰν ἓνα σύνθημα λατρείας, βαθεῖα ζοῦνε 'ς τὴ συνείδηση τῶν διαλεχτῶν. Ἡ δόξα τοῦ Σολωμοῦ σὲ ποῖο δρόμο να βρίσκειται; Τὸνομά του πολὺ περισσότερο γνωρισμένον ἀπὸ τὸ ἔργο του. Τὰ ποιήματά του, γὰρ να μὴ ζητοῦνται συχνά, δὲν ξανατυπώνονται συχνά· εἶναι ἀπὸ κείνα ποῦ συνηθίζομε να λέμε: δὲ διαβάζονται. Ἄν ἔλειπαν τὰ δύο τετράστιχα τοῦ Ὑμνου (ἓνας ἢ δύο στίχοι τοὺς πέρασαν μάλιστα 'ς τὴ χώρα τῆς Παροιμίας), ἂν ἔλειπανε κάποια τραγουδάκια του, μελωδικὰ τονισμένα καὶ ἀντιλαλούμενα γλυκά, κοινωνία δὲν ἔχει με τὸν πολὺ κόσμον ὁ Σολωμὸς· τὸ ἔργο του τὸ πρόσεξε ὁ λαὸς μολις λιγάκι περισσότερο ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Κάλθου. Ἄν ἓνα πλήθος γλυκοτραγουδῇ τὴν Ξανθοῦλα, πῶς πολὺ πλήθος εὐφραίνεται με τὸ τραγοῦδι τῆς πασίγνωστης Ἀντριάννας. Ὅπως κύριο σημάδι τῆς ἀξίας ἐνός καλλιτεχνήματος εἶναι μία σφραγίδα πνεύματος ξεχωριστοῦ ποῦ τὸ σφραγίζει, ἐσωτερικὴ σφραγίδα καὶ ἀνεξάρτητη ἀπὸ τοῦ κόσμου τὴν ἰδέα γύρω του, ὁμοῖα, γνώρισμα κύριο τῆς ἀθανασίας τοῦ καλλιτεχνήματος δὲν εἶναι ἡ ζωὴ του ἢ ἀξεχώριστη ἀπὸ τὸ θόρυβον τοῦ κόσμου· εἶναι ἡ ξεχωριστὴ ζωὴ του μέσα 'ς τὸ θαυμασμὸ τῶν διαλεχτῶν. Ἡ δόξα, ποῦ ταιριάζει 'ς τὸν ποιητῆ, ἀρχίζει ὄχι ἀπὸ τότε ποῦ τὸν τραγοῦδει τὸ στόμα, ἀλλ' ἀπὸ τότε ποῦ τὸ πνεῦμα ἔλαβεν ἰδέα καθαρὴ τῆς ὁμορφίας του. Τὴ φιλολογικὴ συνείδηση, ποῦ προπορεύεται τῆς κοινωνικῆς, καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλες τὴν ποιητικὴν συνείδηση τῆς πατρίδας του ζύπνισεν ὁ Σολωμὸς. Κι ἀξίζει να τὸν εἰποῦμε, καθὼς εἰπώθηκεν ὁ Σέλλεϋ, «ποιητῆ τῶν ποιητῶν.» Ἀρχηγὸς

ἔγεινε Σχολῆς ποῦ ἐξακολουθεῖ ποικιλότροπα να ξετυλίγεται. Καθεὶς ἀπὸ τοὺς μαθητὰδες του χάραξε ἢ πολεμάει να χάραξῃ δικὸ του δρόμον, πλατὺν ἢ στενωπότερον, ἀδιάφορον. Καθένας γνωρίζεται ἀπὸ ἓνα ξεχωριστὸ σφράγισμα, θαμπότερον ἢ ζωηρότερον. Ὅλοι, ποῖός λίγο, ποῖός πολὺ, φιλοτιμοῦνται κι ἀγωνίζονται να αἰσθανθοῦνε καὶ να δουλέψουν τὴ Μοῦσα, καθὼς ἐκεῖνος. Κ' ἔτσι ἀποχτᾶμε τὴ νεώτερη ἑλληνικὴ Ποίηση με τὴν ὄψη τὴν πλέον ἀγνή καὶ φωτόλουστη. Ἐκλείσει τὰ μάτια ὁ Σολωμὸς, καὶ ὁ νέος χορὸς τῶν ποιητῶν ἀπὸ τὰ Ἐφτάνησα θρηνεῖ τὸ θάνατό του· βρῦση τὰ ἐλεγεία καὶ οἱ λόγοι, ἀπὸ τὸ Βαλαωρίτη, τὸν Πολυλᾶ, τὸν Τυπάλδο, τὸ Μαρκορᾶ καὶ τοὺς ἄλλους. Καὶ εἶνε τοῦτοι, ποῦ ἀνάφερα, μαζί με τὸν Τσερτσέτη καὶ με τὸ Λασκαράτο, οἱ ἄμεσοι κληρονόμοι του· μαζί με τὸν ἀρχηγό, ἡ ποιητικὴ Πούλια τῶν Ἐφτὰ Νησιῶν. Ὁ Λευκάδιος ῥαψωδὸς τῶν ἀρματωλῶν, ὅσο κι' ἂν διαφέρῃ, καὶ διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὸν ἀρχηγό, (ὅσο φαντάζομαί πῶς θὰ διαφέρῃ ἓνας Ροῦμπενς τοῦ χρώματος μπροστὰ 'ς ἓνα Μποτισιέλλη), ὅπου δὲ στέκεται χαμηλοτέρα του, ἀπὸ τοῦ Σολωμοῦ τὸ γάλα βύζαξεν. Ἀπὸ τὴ λαμπάδα ἐκείνου φωτίζεται, κ' ἐμπρὸς τραβάει, καὶ κριτικὸς καὶ μεταφραστῆς, ὁ Πολυλᾶς· ὅσο κι' ἂν ἐπήδησε τὰ σύνορα τοῦ κύκλου τοῦ διδασκάλου, εἶναι καὶ ἀπομένει μαθητῆς του. Ὁ Ἰούλιος Τυπάλδος ἔπειξ' ἓνα σύντομον γλυκὸ κομμάτι σὲ λύρα τραβηγμένη μεσ' ἀπὸ τὰ ἄδута τῆς Σολωμολατρείας. Ὁ εὐγενικὸς Μαρκορᾶς φιλοδοξεῖ με τὸν αὐλό του ν' ἀντιλαλήσῃ καὶ να συμπληρώσῃ τὰ ὕψηλα καὶ τὰ μισοτελειώτα τοῦ διδασκάλου. Ὁ Τσερτσέτης δὲν δειλιάζει μέσα 'ς τὴν Ἀθήνα, ποῦ βασιλεύει ἡ καθαρῶς, να στιχογραφεῖ καὶ να ῥητορεύῃ με ἀπλὰ ἑλληνικά· καὶ χριστιανικά καὶ δημοτικά ὄνειρεύεται — ὄνειρον μονάχα. — ν' ἀναστήσῃ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα. Ἐμπνέεται ἀπὸ τὸ παράδειγμα ἐκείνου ποῦ θέλησε τὸ ἴδιο να κάμῃ με τὴ φλογερὴ ῥητορικὴ τοῦ «Διαλόγου», με κάποια τετράστιχα τοῦ ποιήματος τοῦ Μπαίρον καὶ με δύο τρεῖς στροφές τοῦ «Μάρκου Μπότσαρη», ποῦ ἀξίζει να μείνουν ἀλησμόνητες. Καὶ ὁ σατυρικὸς τοῦ Ληξουρισῶ δὲν εἶναι τόσο ξένος πρὸς τὴν πολυτροπὴ σολωμικὴ τέχνη, ποῦ τῆς ἀρέσονται καὶ τὰ πικρόχολα περιέγραφα τοῦ Μώμου, κατὸ ἀπὸ τὴ σιέπη τῆς Μούσας τοῦ Κουτούζη. Κι αὐτὸς ποῦ ἔγραψε τὴς «Βυζαντινῆς Μελέτης» καὶ τοὺς «Κρητικὸς Γάμους», καὶ με ὅλο τὸ ἔξαρμα τῆς λυρικῆς ἱστοριογραφίας του, κάθε φορὰ ποῦ κατεβαίνει να κόψῃ τὸ λουλοῦδι τοῦ τραγοῦδιου, μετ' ἑυμίζει πῶς προτοῦ να γίνῃ δικαστῆς τοῦ Σολωμοῦ, ἦτανε θαυμαστής του. Ἀκόμα καὶ ὁ Ζαλακώστας, πρὶν τὸν ἐπηρεάσουν οἱ ποιητικοὶ διαγω-

νισμοί, ἡ δημοσιογραφικὴ καθαρολογία καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Παγκαθῆς, μᾶς δείχνει μὲ τὸ ποίημά του «Τὸ Σπαθὶ καὶ ἡ Κορώνη» (ὅσο κι ἂν δὲν εἶνε καμωμένη γιὰ τὰ γενναῖα φτερογίσματα ἢ στενὴ φαντασία του), πῶς θέλει νὰ πατήσῃ ἔς τὸ δρόμο τοῦ Σολωμοῦ. Κ' ἐξω ἀπὸ τοὺς ποιητικούς μας κύκλους ἀκουσμένοι μας πεζογράφοι, ὁ Παπαρηγόπουλος, ὁ Βράϊλας, καὶ ἄλλοι, ἐρμηνεύουν τὰ ὕψη τοῦ Ὑμνου ὁ Ἀσώπιος ἀντιπαραθέτει (ἂν καὶ δειλὰ καὶ πεταχτὰ) τὸ κάλλος τῶν κομματιῶν τοῦ «Λάμπρου» πρὸς τὴν ψυχρότητα τοῦ Σουττικοῦ στίχου. Κι ἀνάμεσα ἔς τοὺς ξένους, Ἴταλοι μουσθρεμμένοι, λ. χ. ὁ Ρεγάλδης καὶ ὁ Θωμαζέος, ποῦ γνώρισαν κι ἀπὸ σιμὰ τὸ Σολωμό, διαλαλοῦν τὸν ὑπέροχο νοῦ του· λειτουργοὶ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ὡς ὁ Ἀμερικανὸς Φέιλτον, τὴν ἴδια χρονιά τοῦ θανάτου ἐκείνου, «περίφημο ποίημα» ὀνομάζουν τὸν Ὑμνο καὶ αὐτίστο ποιητικὸ νοῦ» τὸν ποιητὴ του. Τοῦ Ὑμνου πολλὰ ἔχομε, σὲ πολλὰς γλώσσας, μεταφράσματα. Πρὸ πέντε χρόνων ὁ κ. Κάννας, ὑφηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Παθίας, ἐκεῖ ποῦ ἐσπούδαζε νομικὰ ὁ Σολωμός, ἀρχίζει τὴν πανεπιστημιακὴν του παράδοσιν μ' ἓνα λόγο περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου ἐκείνου¹). Καὶ κοντὰ ἔς τὰ ἐγκώμια ἀκούονται κάπου καὶ ψυχρότερα λόγια κριτικῶν καὶ στοχασμῶν καὶ μουρμουρίσματα. Μέσα ἔς ἓνα βιβλίον τοῦ ὁ Ζαμπέλιος ἀγωνίζεται νὰ παραστήσῃ, μὲ κάποια κριτικὴ δύναμη, ἀλλὰ καὶ μὲ δογματικότητα θεολογική, πῶς τὰ μόνα ἄξια ἔργα τοῦ Σολωμοῦ εἶναι τὰ πρῶτά του ἀπλᾶ τραγουδάκια. Λογογράφοι ποῦ ἀπόχτησαν εὐρωπαϊκὴν φήμην, ὡς τὴ Δώρα Δίστρια, πολεμοῦνε μὲ κάπως ἀβασάνιστα ἐπιχειρήματα νὰ κατεβάσουν ἀπὸ τὴν κορυφαία του θέσιν τὸ Σολωμό. Ἐπειτα ἔρχονται οἱ καθαρολόγοι τῆς σχολῆς τῶν Σούτσων. Ὁμολογοῦν τὴν ἐξοχὴ φαντασία τοῦ ὑμνογράφου γιὰ νὰ προσβάλουν πρὸ ἐλευθέρῃ τὴν τέχνην καὶ τὴν γλώσσάν του. Ὁ Ἀλέξανδρος Σούτσος, ἐνῶ ἀναγνωρίζει τὴν «λαμπρὰν φαντασίαν» τοῦ Σολωμοῦ, καὶ τὸν Ὑμνο ἀνακηρύττει «διθύραμβον πλήρη ὕψους καὶ οἴστρου πινδαρικοῦ», ἔς τὴν ἴδιαν του σημείωσιν, μὲ κάποιαν ἀφέλεια, γράφει ὅτι ὁ νέος ποιητὴς ἀκολούθησε ἔς τὰ ποιήματά του, ἀσχημισμέν' ἀπὸ ἀναριθμητοὺς ἐλλείψεις τῆς γλώσσας καὶ τοῦ ρυθμοῦ. τῆς Ἰταλικῆς στιχογραφίας τοὺς κανόνας». Μὲ τὸν ἴδιον νοῦ κρίνει καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Παγκαθῆς, ἂν καὶ εἶναι ἐντονώτερος καὶ ἔς τὸν ἔπαινον καὶ ἔς τὸν φόρον· γυρεύει νὰ κάμῃ ἓνα πολὺ παράξενο ταίριασμα· θέλει τὸ Σολωμό μᾶζι μεγαλοφυῆ ποιητὴ καὶ ἀπολύτως κακογλωσσό. Παράξενο

¹ Solomos. Discorso di Canna. Pavia. 1894.

εἶν' ἀκόμα πῶς ἓνας ποιητὴς, ποῦ κάθε ἄλλο μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ἢ Σολωμικός, δείχνει ἓνα θαυμασμὸν ἀπεριόριστο πρὸς τὸ Σολωμό· εἶναι αὐτὸς ὁ Ζαλοκώστας, καθὼς δείχνει τὸ γράμμα του πρὸς τὸν Ρεγάλδην. «Εἶν' ἓνας ἄνθρωπος, γράφει, μοναδικὸς ποῦ ἐγὼ λατρεύω ἀπὸ χρόνια. Εἶναι ὁ μόνος ποιητὴς ποῦ θάχῃ καύχημά του μιὰ μέρα αὐτὸς ὁ ἄτυχος ξεπεσμένος τόπος. Ὅταν ἐπρωτοδιάβασα τὸν Ὑμνο του, αἰσθάνθηκα νὰ ἀρπάζωμαι in altra terra ed altro mar». Κι ἀκόμα παράξενο εἶναι πῶς ἄλλος πάλι ποιητὴς ποῦ πῆρε ἀπὸ τὸ Σολωμό τὴν πρώτην ὁρμήν, καὶ μὲ κατάνυξιν θρησκευτικὴν, καὶ μιὰ καὶ δύο φορές, τὸν ἐδοξολόγησε, ὕστερα μίλησε γιὰ τοῦτον μὲ μιὰν κρούαν, ἀρνητικὴν ἐπιφύλαξιν· εἶναι αὐτὸς ὁ Βαλαωρίτης, καθὼς δείχνει τὸ γράμμα του πρὸς τὸν Ἐμμανουήλ Ροῖδην: «Ἄν ἐξαιρέσης τὸν Ὑμνο, γράφει, τὸν ὁποῖον ὁ Σολωμός δὲν ἤθελε ν' ἀκούσῃ, κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τοῦ βίου του, καίτοι ἐντελῶς ἀμερίμνου, τί ἄλλο παρήγαγε τέλειον, ἄρτιον, πλήρες; Τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Λάμπρου ἔμεινε ἀπόσπασμα, καὶ ἐν γένει ὅσα εὐρέθησαν μετὰ τὸν θάνατόν του ποιητικὰ δοκίμια δὲν κῦξησαν βεβαίως τὴν δόξαν του. . . Εἶναι βέβαιον ὅτι διὰ νὰ καθέξῃ τις τόσον εὐρὺν χώρον ἐν τῇ νεωτέρῃ ἑλληνικῇ ποιήσει ὅσον κατέλαβεν ὁ Σολωμός, πρέπει, ἀφοῦ ἀπέθανεν ἐβδομηκοντούτης, νὰ μὴ περιορίζεται ἢ παραγωγικὴ του δύναμις εἰς ἓνα μόνον ὕμνον καὶ ὀλίγας ἀσυναρτήτους στροφάς.» Τὸ γράμμα τοῦτο ἔχει χρονολογία «3 Νοεμβρίου 1877». Ἡ χρονιά ποῦ βγήκανε ἔς τὸ φῶς τὰ πολυκροτὰ μανιφέστα τοῦ κ. Ροῖδην «Περὶ συγχρόνου κριτικῆς καὶ ποιήσεως.» Φανερόν ὅτι ὁ ψάλτης τοῦ «Φωτεινοῦ» θυμωμένους εἶναι κάπως μὲ τὸν κριτικὸν ποῦ ἔδωκε ἔς τὸν ποιητὴ τοῦ «Λάμπρου» μιὰ τέτοια ξεχωριστὴ θέσιν, καὶ ποῦ τελειώνει τὸ ἐν ἀπὸ ταπεινοδοξία φυλλάδιόν του μὲ μιὰν ὠραία φράσιν, γιομάτη ἐλπίδα: «Χώρα ἦτις ἐγέννησεν Ὀμήρου καὶ Σοφοκλεῖς, καὶ εἶχε χθὲς ἀκόμη δημοτικὰ ἄσματα καὶ Σολωμὸν» κτλ.

Γενικώτατα: ξανοίγομεν ἐνθουσιασμὸν μεγάλο γιὰ τὸ Σολωμό σὲ ὅσους καλλιέργησαν τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν, σὲ στίχους ἢ σὲ πεζά· σεβασμὸν πρὸς ἐκεῖνον ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς καθαρολόγους στιχογράφους καὶ πεζογράφους μας, ἃς εἶναι διόλου ξένοι πρὸς τὰ ἰδανικά ἐκείνου. Νομίζεις πῶς ἔχει χρέος καθένας νὰ ξεσκεπάζεται κάθε φορὰ ποῦ ἀκούει τὸνομα τοῦ Σολωμοῦ· ὅμως τὸ χρέος τοῦτο βλέπεις πῶς δὲν πηγάζει τόσο ἀπὸ τὴν φωτεινὴν συνείδησιν τῆς ποιητικῆς ἀξίας ἐκείνου, ὅσο ἀπὸ ἓνα νόμον, ποῦ δειλιάζει κανεὶς νὰ τὸν παρακούσῃ, ἢ ἀπὸ κάποιον κοινωνικὸν συμβόλαιον ποῦ ἀναγκασμένος εἶσαι, θέλεις δὲ θέλεις, νὰ τὸ προσέχῃς. Ἐννοεῖς πῶς τὸ ὄνομα, πρὸ

πολὺ ἀπὸ τὸ ἔργο, ρίζωσ' ἐδῶ πέρα, καὶ πῶς τοῦ ἔργου λογαριάζονται, ὄχι ἢ πρὸς σημαντικὴν ἀξία, ἢ ἰσωτερικὴν, ἢ καλλιτεχνικὴν, ἢ ἀσύγκριτην, ἀλλὰ κάποια στοιχεῖα, ἠθικὰ πάντα καὶ σπουδαῖα, (ὁ πατριωτισμὸς λ. χ.), ὅμως γιὰ τὴν ἰδέαν τῆς Τέχνης, ἐξωτερικώτερα, κατώτερα, ὀλιγώτερο σημαντικὰ, ὄχι ἀπαραίτητα· στοιχεῖα ποῦ δὲ λογαριάζονται ἔς τὴν Τέχνην, παρὰ ἀφοῦ τὰ μεταχειριστῆ ὡς ὄργανα πρὸς τὸ σκοπὸν τῆς κι ἀφοῦ τὰ μετουσιώσῃ κατὰλληλα ἢ δημιουργικὴν Φαντασίαν. Γιὰ τοῦτο καὶ σήμερ' ἀκόμα γιὰ τὸν πολὺ κόσμον ἔθνικος ποιητὴς εἶναι ὁ Σολωμός ἐκεῖνος ποῦ ἔγραψε τὰ πρῶτα τετράστιχα τοῦ Ὑμνου (δημοτικὰ καὶ τοῦτα μονάχ' ἀπὸ τὴν μουσικὴν τοῦ Μαντζάρου, ὅπως δημοτικοὶ θὰ γίνονταν καὶ οἱ ἄθλιοι πατριωτικοὶ στίχοι τοῦ Μαρτελάου «Ὅθεν εἴσθε τῶν Ἑλλήνων κόκκαλα ἀντρεπωμένα κτλ.», ἂν ἐτύχαινε νὰ τοὺς τονίσῃ κάποιος μουσικός)· ἐνῶ ὁ Σολωμός τοῦ «Κρητικοῦ» καὶ τῶν «Ἐλευθέρων Πολιορκημένων», (εἶναι οἱ στίχοι ποῦ ἓνα ἔθνος ἀξίζει νὰ ὑπερηφανεύεται γιὰ τὸν ἔχει ἔς τὴν γλῶσσάν του), ἐκεῖνος ἀκόμα δὲ λογαριάζεται καθὼς τοῦ πρέπει.

Πολλὰ χρόνια δὲν πέρασαν ἀφότου ἄρχισεν ὁ Σολωμός φωτεινότερα νὰ ξαπλώνεται ἔς τὰ βάθη τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς. Δὲν εἶναι δεκαπέντε εἴκοσι χρόνια ποῦ ζύπνησεν ἢ συνείδησιν κάποιων ποιητῶν μας νέων· καὶ ἄρχισαν—δειλὰ καὶ ψαχτὰ ἔς τὰ σκοτάδια, ὅμως ἄρχισαν—ἀπὸ πάνω τους νὰ τινάζουν τὴν τυραννίαν μιᾶς ρητορικῆς πεζολογίας καὶ μιᾶς γλώσσας ἀντιποιητικῆς. Καὶ τότε ἐνῶ ἀπὸ τὴν μιὰ μεριὰ φανερώναται τὸ δημοτικὸν τραγούδι, πρῶτον καὶ μόνον ταιριαστὸ ζεῖνῆμα τοῦ δρόμου ποῦ γενναῖα νὰ τρέξουνε βάλθηκαν, ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴν μεριὰ ὁ Σολωμός ἀπὸ πατριώτης καὶ ἐθνικός, καὶ, δὲν ξέρω τί ἄλλο, ποιητὴς τοῦ Ὑμνου, καὶ δὲν ξέρω τίνος ἄλλου θουρίου, γνησίου ἢ νόθου, ξαναίγεται πῶς εἶναι ὁ Ποιητὴς, χωρὶς κανένα ἐπιθετόν ἢ στίλισμα· καὶ φανερώναται ὁ Σολωμός, πρῶτον καὶ ἄξιο σημάδι· γιὰ νὰ σταματήσῃ τὸ δρόμον του καθένας ποῦ ὄνειρεύεται τὴν ποίησιν βαθεῖα καὶ ὑψηλὴ καὶ παναρμόνια. Τὸ γλυκοχάραμα ποῦ δείχνει ἔς τὰ βάθη μιὰ ποιητικὴ Ἀναγέννησιν ἔς τὸν τόπον μας, βοηθᾷ ἢ κριτικὴν ἐργασίαν· τότε προπορεύεται, τότε παράπλευρα στέκει μὲ τὴν νέα μας ποιητικὴ ἐμπνευσθ. Κάθε φορὰ ποῦ σημειώνεται στὴ Σιέψην μας κάτι φωτεινόν, κάθε ποῦ δοκιμάζεται γενναῖο βήμα πρὸς τὰ ἐμπρός, τὸ φῶς ἔρχεται καὶ τὸ βῆμα γίνεται μὲ τὸ σύνθημα Σολωμός. Μὲ τὸ Σολωμό ὁ Πολυλάς παρουσιάζεται σοφὸς ἐξηγητὴς καὶ ὁδηγητὴς πρὸς τὴν ἀληθινὴν Τέχνην. Μὲ τὸ Σολωμό ὁ Ροῖδης γκρεμίζει πρῶτον τὰ φιλολογικὰ μας, κ' ὕστερα τὰ γλωσσικά μας εἰδῶλα. Μὲ τὸ Σολωμό ὁ Ψυχά-

ρης, συχνὰ πυκνά, σημαδεύει τὰ βαρύβροντα ἐπαναστατικὰ βιβλία του καὶ τὰ γλωσσικά του κηρύγματα. Μὲ τὸ Σολωμό ὁ Καλοσγούρος μᾶς ξαναθυμίζει λαμπρὰ λαγαρισμένην, τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ Σολωμοῦ, μὲ ὀλίγα λόγια του. Ὡς τὴν τελευταία ὥρα σὲ περιοδικὰ, ἔς ἐφημερίδας καὶ ἔς τὰ λιγοστὰ βιβλία τους, πρεσβύτεροι καὶ νεώτεροι, ὅσοι ἐργάζονται καὶ ἀξίζουν, κάτου ἀπὸ τὴν σκέπην τοῦ Σολωμοῦ ἀνταμώνονται καὶ βρίσκουν κάποιον ταίριασμα οἱ δυσκολοταίριαστοι. Καὶ θὰ περάσουν τὰ χρόνια καὶ οἱ καιροί, καὶ ἡ Μοῦσα θὰ χτίσῃ ἔς τὴν Ἑλλάδα ναοὺς καὶ λειτουργοὺς θάδρη ἀγνοτέρους, πρὸ ἀξίους, πρὸ ξακουστοὺς· κι ἀκόμα ὁ Σολωμός θὰ στέκεται ἔς τὴν κορφήν, κι ἀκόμα, ὕστερ' ἀπὸ αἰῶνες, θὰ ταιριαζῆ νὰ λέγεται γι' αὐτόν ὅτι ὁ κριτικὸς Voguè εἶπε γιὰ τὸ Chateaubriand: «Ἦταν ἡ ζωντανὴ πηγὴ γιὰ τὴν νεώτερη ποίησιν. Ὅλα ὅσα αἰσθανόμεσθε, καὶ μὲ τὸν τρόπο ποῦ τὰ αἰσθανόμεσθε σήμερα, πῆραν ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς μορφῆς καὶ χρώμα μέσῃ ἔς τὴν ψυχὴν του».

ΑΠΕΡΙΣΚΕΠΤΟΣ ΛΟΓΟΣ¹

[Ρωσικὸν διήγημα κατὰ μετάφρασιν Ἀγαθοκλέους Γ. Κωνσταντινίδου.]

Γ'

Ὅταν ἐζύπνησε ὁ Βοροδάτης τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωί, ὁ ἥλιος ἦτον βγαλμένος. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα θυμήθηκε τὸν Ἀνδρέα. Ἀφοῦ ἐσηκώθηκε, ἐπλύθηκε, ἔκαμε γρήγορα γρήγορα τὴν προσευχὴν του κ' ἐβγήκε ἀπὸ τὴν ἀποθήκην. Ἐνόμιζε, πῶς ὁ Ἀνδρέας στέκεται κρυμμένος κάπου καὶ φοβεῖται νὰ φανῆ, ὁ Βοροδάτης ἐπῆγε νὰ τὸν ἀναζητήσῃ, κάμνοντας, πῶς κάτι ψάχει ναῦρη· Ἀναζήτησε ὅμως παντοῦ, ἔψαξε μάλιστα καὶ σ' αὐτὸ τὸ κοτέτσι, ἀλλὰ ὁ Ἀνδρέας δὲν ἦτον πουθενά. Ὁ Βοροδάτης ἐβγήκεν ἐξω στὸ δρόμον, ἐγύρισε γύρω γύρω τὴν αὐλήν—τίποτε· ἐπῆγε κ' ἐρώτησε τοὺς γειτόνους, μήπως ἦτον ἐκεῖ—πουθενά δὲν ἦτον. Ποῦ λοιπὸν ἤμπορούσε νὰ εἶνε; Δὲν ἤξευρε κ' αὐτὸς τί νὰ ὑποθέσῃ. Ἄλλοῦ δὲν εἶχε ποῦ νὰ τὸν ἀναζητήσῃ καὶ δὲν ἔμενε ἄλλο παρὰ νὰ περιμεῖνῃ, ἕως ἤρchet ὁ μόνος του. Ἀλλὰ ἦλθε τὸ μεσημέρι, ἦλθε τὸ βράδυ—ὁ Ἀνδρέας δὲν ἐφάνη. Ὁ Βοροδάτης ἄρχισε ν' ἀνησυχῆ. Τὴν ἄλλη μέρα τὸν ἀναζήτησε εἰς ὅλο τὸ χωριό, ἐπῆγε στὰ περιχώρα, εἰς τὸ γειτονικὸ χωριὸ ὅκτω βέρστια μακρὰ ἀπὸ τὸ Βρανήλοβο, ἀλλὰ τὸν Ἀνδρέα πουθενά δὲν κατώρθωσε νὰ τὸν εὔρη. Ταραχὴ, ἀνησυχία μὲ κάποιον προαίσθησι,

¹ Ἰδὲ σελ. 268.

πῶς συνέθη κανένα κακό, ἄρχισε νὰ κυριεύῃ τὴν ψυχὴ τοῦ Βοροδάτη. Ἐφθασε ἡ δευτέρα νύκτα. Ὁ Βοροδάτης τὴν ἐπέρασε χωρὶς νὰ κλείσῃ μάτι καὶ σὲ μεγάλη ἀνησυχία. Τὴν τρίτη μέρα ἐπῆγε εἰς τὰς ἀρχὰς καὶ εἰδοποίησε τὸν ἀστυνόμο πῶς ἐχάθη ὁ γυιὸς του.

Ἦρχισαν αἱ ἐρευναι τῆς Ἀρχῆς. Μίαν ὀλόκληρη ἐβδομάδα ἐρευνοῦσαν, τὸν Ἀνδρέα πουθενὰ δὲν τὸν εὗρηκαν. Ἐγραψαν ὅπου ἔπρεπε, πῶς τάχα ἐχάθη ὁ χωρικός Ἀνδρέας Βοροδάτης ἀπὸ τὸ Βρανήλοβο. Ἐξακολούθησαν νὰ κάμνουν λόγο ἕνα—δύο μῆνες γιὰ τὴν μυστηριώδη αὐτὴν ἀπώλειαν· ἔπειτα ὅλα σιγὰ—σιγὰ ἐλησμονήθησαν.

Μονάχα ὁ πατέρας τοῦ Ἀνδρέα, ὁ Γιάκωβος Βοροδάτης δὲν ἤμπορούσε νὰ τὸ λησμονήσῃ. Ἐπέρασαν ἀπὸ τότε ἕξ—ἐπτὰ χρόνια. Ὁ Βοροδάτης κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἀλλάξε φοβερὰ κ' ἐγήρασε. Τὰ μεγάλα ζυθὰ του γένεια ἀσπρίσαν σὰν μπαμπάκι, τὰ στακτερά του μάτια ἐρρουφήχθησαν καὶ ἔβλεπαν θολὰ καὶ ἐχθρικά κάτω ἀπὸ τὰ πυκνά του φρύδια, κ' αὐτὸς ἀδυνατίσει καὶ ἐκυρτώθη.

Ἐνόσω ἐξακολουθοῦσαν αἱ ἐρευναι, ὁ Βοροδάτης πάντοτε εἶχεν ἐλπίδα, ἦτον μάλιστα πεπεισμένος ὅτι θὰ τὸν εὗρουν τὸν Ἀνδρέα, πῶς κάπου θὰ κρύπτεται, φοβούμενος τὸν πατέρα του. Κάποτε μονάχα τοῦ ἐπενοῦσε μιὰ βασανιστικὴ ὑποψία μὴν τύχη ὁ Ἀνδρέας καὶ αὐτοχειριάσθη, ἀλλ' αὐτὴ ἡ σκέψις ἐπενοῦσε ἀμέσως καὶ τὴν ἐδιώχεν με φρίκη ἀπὸ τὸ κεφάλι του. Ὅταν δὲ αἱ ἐρευναι ἐτελείωσαν καὶ ὁ Βοροδάτης ἔχασε πλέον πᾶσαν ἐλπίδα, στὴ στιγμὴ εἶδες καὶ κατεβλήθη κ' ἐγέρασε δέκα χρόνια. Τώρα ἔβλεπε καθαρά, πῶς ὁ Ἀνδρέας εἶχεν αὐτοχειριασθῆ ἀπὸ τὸν καὶμὸ του· ἴσως ἔπεσε κ' ἐπνίγη, γιατί ἂν ἐτελείωνε με τὸν ἑαυτὸ του διαφορετικὰ, θὰ τὸν εὗρισκαν. Ἄρχισαν γιὰ τὸν Βοροδάτη βαρεῖες ἡμέρες καὶ ἀϋπνες νύκτες. Ἐλησμονήσε καὶ τὴν τελευταία πράξι τοῦ Ἀνδρέα ποῦ ἦτον ἀφορμὴ νὰ συμβῆ τὸ δυστύχημα καὶ ἐρριπτε ὅλο τὸ βάρος στὸν ἑαυτὸ του, στὸν ὀξύθυμο, — ασκυλισίω, ὅπως ἔλεγε, — χαρακτηριστῆρά του. Μεγάλῃ εἶνε ἡ θλίψι τοῦ γονεῖοῦ σὰν χάσῃ τὸ ἀγαπημένο του παιδί, ἀλλὰ ἡλύπη τοῦ Βοροδάτη ἦτον δύο φορές πλιό πικρὴ. Ἄν ἀπέθανε ὁ Ἀνδρέας με φυσικὸ θάνατο, λυπηρὸν πράγμα, ἀλλὰ ἦταν θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἡ αὐτοκτονία ὅμως εἶνε ἀμαρτία ἀσυγχώρητη. . .

Ἐχάθη, ἐχάθη τὸ γερὰκι μου, ἐψιθύριζεν ὁ Βοροδάτης μέσα στὴν ἡσυχία τῆς νύκτας, βρέχοντας με δάκρυα τὸ προσκεφάλι του. Δὲν ἐπρόφθασες νὰ ζήσης στὸν κόσμον τοῦτον. . . Ἀφάνισες τὸν ἑαυτὸ σου καὶ τὴν ἀθώα σου ψυχὴ, καὶ ὅλα ἐγὼ τὰ πταίω, ἐγὼ ὁ πατέρας σου σὲ ὠδήγησα εἰς τὴν καταστροφὴ. . . Θεέ μου, μὴ τοῦ συνεισθῆς, συγχώρησε τὴ νεανικὴ ψυχὴ

του, δὲν ἔπταισε αὐτός, ἐγὼ ἔπταισα, ἐγὼ, ὁ πατέρας του.

Πουθενὰ, οὔτε με τίποτε ἤμπορούσε νὰ παρηγορηθῆ ὁ Βοροδάτης. Ἄν ἔπιανε τὴν ἐργασία του, κάθε πρᾶγμα, κάθε μέρος τοῦ ἐνθούμιζε τὸν Ἀνδρέα. Σὰν τρελλὸς ἐπερπατοῦσε ὁ Βοροδάτης με δακρυσμένα μάτια, ἐνθυμούμενος πάντοτε τὸ χαμένο του τὸ γυιό.

Ὁ καιρὸς ἐπενοῦσε, ἀλλὰ ἡ λύπη δὲν ὠλιγόστευεν. Ὁ Βοροδάτης ἐξασθενοῦσε ὀλονένα περισσότερο καὶ τέλος ὀλότελα ἐγήρασε. Ἐγίνει ἀνίκανος γιὰ δουλειὰ· σπολάτη ποῦ εἶχαν μεγαλώσει οἱ γυιοὶ του ἀπὸ τὴ δεύτερη γυναῖκα, ἐβγήκαν παλληκάρια, καλοὶ δουλευτάδες καὶ δὲν ἄφιναν τὸν πατέρα τους νὰ καταπιάνεται σὲ βαρεῖες δουλειές. Στὸ ψάρεμα ἔπαυσε ὁ Βοροδάτης νὰ πηγαίνῃ πιά κ' ἐκαθότανε στὸ σπίτι κ' ἐκύτταζε τὸ νοικοκυριό : ἐδιόρθωνε τὰ σχισμένα δίκτυα ἢ ἔπλεκε καινούργια, καὶ κάποτε ἔπαιρνε τ' ἀποκαλαμίδι κ' ἐπήγαινε νὰ πιάσῃ κανένα ψάρι με μιὰ μικρὴ παλιόβαρκα ποῦ ἐπίτηδες εἶχαν διορθώσει γι' αὐτόν. Εἶχε ἀκόμη μιὰν ἐνασχόλησι, ποῦ ἀγαποῦσε περισσότερο τώρα τὴν—προσευχή. Τὴ νύκτα, ὅταν ὅλοι ἐπλάγιαζαν νὰ κοιμηθοῦν, αὐτὸς ἤθελε σηκωθῆ νὰ προσευχηθῆ, καὶ προσήχτο με δάκρυα ὥρες ὀλόκληρες γονατιστός. Δὲν ἄφινε λειτουργία, δὲν ἄφινε ἔσπερινό, νὰ μὴν πάῃ στὴν ἐκκλησία. Ἄμα ἄρχιζε νὰ σημαίνῃ, ὁ Βοροδάτης ἤθελε πᾶσι σιὴν ἐκκλησία, ἐστέκετο ἐκεῖ σὲ μιὰ γωνιά γιὰ νὰ μὴν τὸν βλέπουν καὶ προσήλωνε τὸ νοῦ του στὴν προσευχή. Ἐτσι ἐπέρασαν κοντὰ ἐπτὰ χρόνια.

Δ

Ἐκάθητο μιὰ φορὰ ὁ Βοροδάτης εἰς τὴν ἀκροποταμιὰ τοῦ Βόλγα, τὴν ἀγαπημένην του θέσι, τέσσαρα βέρστια μακριὰ ἀπὸ τὸ Βρανήλοβο κ' ἐψάρευε. Τὸ βαρκάκι του ἦτον ἐκεῖ κοντὰ στὴν ἀκτὴ. Ἐπαιρνε νὰ βραδυάσῃ, ὁ ἥλιος ἐπήγαινε νὰ βασιλέψῃ καὶ οἱ κοκκινωπὲς ἀκτίνες του ἔδιναν ἕνα χρυσοῦ χρωματισμὸ στὴν μόλις κινουμένη ἐπιφάνεια τοῦ ποταμοῦ. Ὁ Βοροδάτης ἐκάθητο κάτω ἀπὸ ἕνα δένδρον, σχεδὸν ἐπάνω στὴν ἀκρὴ καὶ παρατηροῦσε τοὺς φελοὺς. Σὰν πῶς δὲν ἐτσιμποῦσαν καλὰ αὐτὴ τὴ φορὰ· ἐψάρευε τόσες ὥρες καὶ δὲν εἶχε πιάσῃ παρὰ ὀλίγαις μονάχα μικρὲς περκοῦλες. Γύρω ὅλα ἦτον ἡσυχία.

— Αἱ! καλὴ ἄνθρωπε, ἀκούσθη ἐξαφνὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη ὄχθη. Ἄν ἀγαπᾷς τὸ Θεό, δὲ μοῦ κάνεις τὴ χάρι νάρθῃς με τὴ βάρκα νὰ με πάρῃς!

Ὁ Βοροδάτης ἐσήκωσε ἀμέσως τὴν κεφαλὴν του. Εἰς τὴν ἀντίθετη ὄχθη ἐστέκετο κάποιον μαύρον μορφή καὶ ἀδιάκοπα ἐκινούσε τὸ χέρι πρὸς τὸ μέρος του.

— Γιατί ὄχι, στάσου, εἶπε κ' ἐσηκώθη βιαστικὰ στὰ πόδια του.

Ἐσυρε τὸ ἀρμίδι τοῦ ἀπὸ τὸ νερό, γιὰ νὰ μὴν τὸ πάρῃ τὸ ρέμα, ἔπειτα ἔλυσε τὴ βαρκοῦλά του, ἐμπῆκε μέσα καὶ με τὰ κουπιά ἐτράβηξε γιὰ τὴν πέρα ὄχθη. Εἶχε σχεδὸν περάσῃ τὸν ποταμὸ ὁ Βοροδάτης καὶ φθάνοντας στὴν ξηρὰ ἐκύτταξε καὶ εἶδε τὸν ἄγνωστο. Ἦτο ἕνας καλόγερος, παρόμοιος σὰν κ' αὐτόν, — γέρος, με μακριὰ ψαρά γενεῖα. Ἐφαίνετο πῶς εἶχε κάμη μακρινὸ ταξίδι. Ἐσήκωνε κρεμασμένο στὴν πλάτη του ἕνα ὀλότριβο σακκοῦλι, τὰ λουριά του ὁποῖον ἐσταυρόνοντο στὸ στῆθός του, τὰ φθαρμένα του ὑποδήματα ἦταν σκεπασμένα ἀπὸ ἕνα παχὺ στρώμα σκόνης. Στὸ χέρι του ἐκρατοῦσε ραβδί.

— Ὁ Θεὸς νὰ σὲ σώσῃ, ἔλεγε ὁ καλόγερος καθίζοντας μέσ' στὴ βαρκοῦλα : μεγάλη χάρι μοῦκαμες.

— Κάτσε, κάτσε, ἐπροσκαλοῦσε με ἀγαθότητα ὁ Βοροδάτης, — γιὰ μένα δὲν εἶνε καὶ μεγάλος κόπος νὰ περάσω τὸν ποταμὸ.

Τραβῶντας κουπὶ ὁ Βοροδάτης παρατηροῦσε με περιέργεια τὸ συνταξιδιώτη του.

— Φαίνεται πῶς ἔρχεσαι ἀπὸ μακριὰ, γέροντα; ἐρώτησε.

— Ναι, ἀπὸ μακριὰ, ἀπεκρίθη ἐκεῖνος, τρεῖς χιλιάδες βέρστια δρόμο θὰ ἔχω καμωμένα.

— Καὶ πῶς αὐτό; συνδρομὲς μαζεύεις;

— Ὅχι, δὲ μαζεῦω συνδρομὲς, ἀλλὰ ἔτσι, τῶχα ταξίμο· ἐπῆγα κ' ἐπροσκύνησα εἰς τὸ Κίεβο, στὴ Μόσχα ἡμουνα, στὴ Νέα Ἱερουσαλήμ, στὸ Ἅγιον ὄρος. . . Ἦθελα νὰ πάω καὶ στὴν ἔρημο τοῦ Σάροφ, στοῦ πάτερ Σεραφεῖμ, ἀλλὰ ἦταν πολὺ μακριὰ, θὰ ἐλοξοδρομοῦσα κ' ἐγὼ εἶχα κουρασθῆ παραπολύ, ἐροθήθηκα μήπως δὲν βασταῶζω.

— Ἐτσι αἱ; . . . Καὶ τώρα γιὰ ποῦ με τὸ καλό;

— Τώρα, νὰ, πάλι με τὴ δύναμι τοῦ Θεοῦ, θὰ τραβήξω γιὰ τὸ μοναστήρι μου.

— Καὶ εἶνε μακριὰ ἀπὸ 'δῶ, γέροντα, τὸ μοναστήρι σου;

— Ὅχι, ἀπὸ 'δῶ, θαρρῶ, πῶς δὲν εἶνε μακριὰ, καμμιά ἐκατοστὴ βέρστια θὰ εἶνε, στὴν ἐπαρχία Κ. αὐτοῦ τοῦ νομοῦ.

— Ἐτσι αἱ;

— Ἐδῶ κοντὰ, θαρρῶ, πῶς εἶνε χωριό, Βρανήλοβο τὸ λένε, μοῦ φαίνεται; ἐρώτησεν ὁ καλόγερος ὑστερ' ἀπὸ λίγο.

— Ναι, ἀπέχει ἀπ' ἐδῶ τέσσαρα βέρστια. Τί τρέχει;

— Μὰ νὰ, ἀρχίζει πιά νὰ νυκτώνῃ, καὶ θ' ἀναγκασθῶ νὰ ξενοκτίσω στὸ χωριό. Ἴσως βρεθῆ κανεὶς καὶ με φιλοξενήσῃ νὰ περάσω τὴ νύκτα.

— Κόπιασε στὸ σπίτι μας, γέροντα· ἐγὼ εἶμ' ἀπὸ 'κεῖ, ἀπὸ τὸ Βρανήλοβο, ἂν ὀρίξῃ ἡ εὐγενία σου, θὰ σὲ δεχθοῦμε με ὅ,τι ἐστεῖλε ὁ Θεός, καὶ μέρος ἔχουμε ἀρκετό, ὅπου θέλῃς πέφτεις.

— Εὐχαριστῶ, παπποῦ, ὁ Θεὸς νὰ σοῦ τὸ ἀνταποδώσῃ γιὰ τὴν καλωσύνη σου, εὐχαριστῶ.

— Περίμενε μιὰ στιγμὴ νὰ μαζέψω τὸ παραγάδι μου καὶ πάμε.

Ὁ Βοροδάτης ἐπλησίασε στὴ στεριά κ' ἐπήδησε γλήγορα γλήγορα ἐξω.

— Δὲν ἐκαλοσιμποῦσαν σήμερα, ἔλεγε, μαζεύοντας τὸ παραγάδι. Περίεργο πρᾶμα· ἡ θέσι εἶνε καλὴ, ψαρότοπος, ἄλλη φορὰ δὲν ἐπρόφθαινες νὰ ζαγκιστρώνῃς καὶ σήμερα — γιὰ δὲς — τιποτένια πρᾶματα, κ' ἐψάρευα τόσες ὥρες!

Πηγαίνοντας στὸ χωριό ἦταν πιά σουρούπωμα.

— Νὰ, γρηγὰ, πάρε τὸ ψάρεμά μου, εἶπε ὁ Βοροδάτης, μπαίνοντας στὴν καλύβα καὶ δίνοντας τῆς γυναίκας του τὰ ψάρια ποῦ εἶχε πιάσῃ. — Σήμερα δὲν ἐπῆγε τόσο καλὰ τὸ ψάρεμα καὶ δὲ θὰ μᾶς φθάσουν νὰ φιλέψωμε τὸ μουσαφίρη μας. Βγάλε, γέροντα τὸ φορτίο σου καὶ κάτσε ὅπως νομίζεις ἀναπαυτικώτερα.

— Εὐχαριστῶ, καλὴ παπποῦ, εὐχαριστῶ, ἔλεγε ὁ καλόγερος, βγάζοντας τὸ σακκοῦλι του, τὸ ὅποῖον ἔβαλε ἀπάνω σὲ ἕνα πάγκο, — γιὰ φαγὶ μὴ σκοτίζεσαι, γιατί ἐγὼ εἶμαι χορτάτος· δόξα νάχῃ ὁ Θεός· γιὰ μένα θὰ ἦταν μεγάλη χάρι νὰ μοῦ δώσετε κανένα μέρος νὰ πέσω.

— Τίποτε, γέροντα, καμμιά σκοτοῦρα δὲν εἶνε· θὰ φάμε ὅ,τι ἔδωσε ὁ Θεός καὶ ὑστερα πλάγιασε ὅπου σ' ἀρέσει· δόξα νάχῃ ὁ Θεός, μέρος ἔχομε πολὺ.

Ἐνόσω ἡ γρηγὰ ἐτοίμαζε τὸ δεῖπνο, ὁ Βοροδάτης με τὸν ξένο ἐκαθότανε στὸ τραπέζι καὶ μιλοῦσαν. Ὁ πάτερ Βαρλαάμ, — ἔτσι ἔλεγαν τὸν καλόγερο, ἦταν ἱερομόναχος—εἶχε τάξῃ νὰ πάῃ πεζὸς στὸ Κίεβο καὶ εἰς ἄλλα ἱερά μέρη, καὶ ἐδιηγείτο τοῦ Βοροδάτη γιὰ τὰ ταξίδια του. Ὁ Βοροδάτης ἄκουε με προσοχὴ καὶ περιέργεια τὴ διήγησι του. Ἐπὶ τέλους ἡ γρηγὰ ἔφερε στὸ τραπέζι ψαρόσουπα. Μετὰ τὸ δεῖπνο ἤλθαν πάλι ὅλοι κ' ἐκάθισαν κοντὰ στὸν πάτερ Βαρλαάμ γιὰ ν' ἀκούσουν τὴν περιεργὴν διήγησι του. Ὁ Βοροδάτης ἐπλάγιασε ἐκεῖ κοντὰ ἀπάνω σὲ μιὰ παγκάδα κ' ἐστήριξε τὴν κεφαλὴν του ἀπάνω στὴν παλάμη του. Ἦ γρηγὰ του ἔκατσε κοντὰ στὸ τραπέζι με τὴν κάλτσα στὰ χέρια, κοντὰ τῆς ἐζάρωσε ἡ Νατάσσα, ἡ μικρότερη κόρη τοῦ Βοροδάτη, κόρη δεκατριῶν χρονῶν. Ὁ πάτερ Βαρλαάμ ἔλυσε σιγὰ σιγὰ τὸν ταξιδευτικὸν του σάκκο καὶ ἔβγαλε ἀπὸ 'κεῖ ἕνα μικρὸ βιβλιαράκι, ἀριετὰ παλιὸ καὶ με πέτσινα ἐξώφυλλα.

— Νὰ, μ' αὐτὸ τὸ βιβλιαράκι μ' εὐλόγησε

ένας εύσεβης καλόγερος στο Κίεβο, είπε, κι' ακούμπησε το βιβλιαράκι πάνω στο τραπέζι. 'Εδώ μέσα έχει πολλά διδακτικά για μὰς τούς αμαρτωλούς. Είναι συμβουλές του άσκητου 'Αθανασίου. 'Ο καλόγερος αυτός έζησε εις τὰ παλιά τὰ χρόνια, και στον κόσμο ήταν άρχοντας και μεγιστάν. 'Αλλά έβαρέθη ο 'Αθανάσιος τὰ πλούτη και τὰς τιμάς του κόσμου, απομακρύνθη στο μοναστήρι κι' έγινε καλόγερος. 'Όταν απέθανε, εύρηκαν μέσα στο κελλί του αυτήν εδώ τὴ διδασκαλία.

Και ο πάτερ Βαρλαάμ άνοιξε τὸ βιβλίο και άρχισε άργά άργά νά διαβάζει. 'Εδιάβαζε πολλή ώρα τὰς νοουθεσίας του εύσεβους άσκητου, πὼς υπάρχουν πολλοί πειρασμοί στον κόσμο που δὲ μὰς αφήνουν νά κάμωμε ὡπως έπρόσταξε ο Θεός, αλλά ὡπως συμφέρει και εύχαριστεί τὴ σάρκα μας, — πὼς πρέπει πάντα νά αγωνιζώμεθα με τὰς κακὰς κλίσεις μας, νά μὴ μαλλώνωμε με τὸν πλησίον μας, νά μὴ ἀδικούμε κανένα, ν' ἀποφεύγωμε τὴ μέθη, τὴν κακολογία, ν' ἀγαποῦμε τὸν πλησίον σὺν τὸν ἴδιο εαυτό μας, νά φροντίζωμε γι' αὐτούς, νά τούς βοηθοῦμε εις τὰς δυστυχίας τους και νά τούς παρηγοροῦμε εις τὰς θλίψεις των, — πὼς οί γονεῖς πρέπει νά φροντίζουν γιὰ τὴν ἀνατροφή των παιδιῶν των, γιὰ νά γίνουν καλοί, ἠθικοί, εύσεβεις, φιλόπονοι, νά σέβονται τούς άνωτέρους των και νά ὑπακούουν εις τούς γονεῖς των και αὐτοί οί γονεῖς, πὼς πάντοτε πρέπει νά προσέχουν νά μὴ ἐρεθίζονται ἐναντίον των παιδιῶν των με ἀδικο θυμὸ ἢ ὀργή, και πολὺ περισσότερο—ο Θεός φυλάξοι κάθε χριστιανὸ ἀπὸ τέτοιο ἀμάρτημα!— νά μὴ καταρῶνται τὰ παιδιά των, ὅσο μεγάλο και νά εἶνε τὸ σφάλμα του... «Σὰς ἱκετεύω, ἀδελφοί, ἐδιάβαζε ο πάτερ Βαρλαάμ, ἀκούσατε αὐτούς γιατί ἡ κατάρα των γονέων εἶνε τελεία καταστροφή διὰ τὰ παιδιά. 'Η άγία Γραφή λέγει: ἡ μητρική κατάρα καταστρέφει σπίτια ἐκ θεμελιῶν. Συχνὰ ὀργιζόμεθα παράλογα...»

— Στεπάνιτς, αἱ Στεπάνιτς, τί έπαθες; Χριστός και Παναγιά! διέκοψεν έξαφνα τὸν άναγνώστη ἡ Λουκέρια θωρώντας με άνησυχία τὸν άνδρα της. 'Ο Βοροδάτης χλωμός σὺν πανί, εἶχε σηκωθῆ στον άγκωνα του και με κάποια ξεχωριστὴ έκφρασι έκάρρωσε ακίνητο τὸ βλέμμα του πάνω στον άναγνώστη. Με τὸ ξερόνημα τῆς Λουκέριας ὅλοι έγύρισαν και τὸν εἶδαν.

— Δὲν εἶνε τίποτε, ἐγὼ ἔτσι... εἶπε, σὺν νά συνῆλθε και έταράχθη, βλέποντας πὼς ὅλοι έπρόσεχαν εις αὐτόν. Δὲν αισθάνομαι τόσο καλά τὸν εαυτό μου, έπρόσθεσε' κάτι μου κτύπησε έξαφνα στὴν κεφαλή.

— Πήγαινε νά κοιμηθῆς, παππού, ὦρα εἶνε, εἶπε ο καλόγερος κλείνοντας τὸ βιβλίο. Δόξα σοι

ὁ Θεός· σ' εύχαριστῶ, κυρά μου, γιὰ τὸ φίλημα, ὁ Θεός νά σὰς ἔχη καλά' έπρόσθεσε κι' έσηκώθη ἀπὸ τὸ τραπέζι.

— Δὲν ἀξίζει τὸν κόπο νά εύχαριστῆς, γέροντα. 'Επὺ Λουκέρια, στῶσε του γέροντα ὅπου του άρέσει κι' ἐγὼ θά πέσω ἐδῶ, εἶπε ο Βοροδάτης, γέροντας στο μπάγκο και γυρίζοντας τὸ πρόσωπο πρὸς τὸν τοῖχο.

— Μὰ τί ν' αὐτό, έρώτησε στρηφογυρίζοντας κοντά του ἡ Λουκέρια,—δὲ βάζεις τίποτε ἀπὸ κάτω σου. 'Ετσι εἶνε σκληρὸ τὸ στῶμά σου και θά σοῦ πονέσουν τὰ πλευρά. Μὰ τί σοῦ συνέβη δὲ μου λές;

— Τίποτε, τίποτε, θά περάση... 'Εμένα δὲ μου χρειάζεται τίποτε, φέρε μου μονάχα κάτι νά βάλω ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὴν κεφαλή μου κι' ἄλλο τίποτε δὲ χρειάζομαι, θά κοιμηθῶ. Στῶσατε του γέροντα.

'Η Λουκέρια του ἔδωσε προσκέφαλο, ἐστάθη ἀπὸ πάνω του με άπορία κι' ἐπῆγε νά στῶση του πάτερ Βαρλαάμ, ὁ ὁποῖος ἠθέλησε νά κοιμηθῆ έξω στὴν ἀποθήκη, γιατί μέσα στὴν καλύβα του φάνηκε πὼς ἔκανε ζέστη.

'Όλη τὴ νύκτα ο Βοροδάτης οὔτε στιγμή δὲν ἠμύρεσε νά κλείση μάτι, ἐστρηφογύριζε ἀδιάκοπα και ἀναστέναζε. 'Εκεῖ κοντά τὸ πρῶο πιά οὔτε νά γυρίση δὲν ἠμποροῦσε. 'Εσηκώθη, ἐβγήκε σιγά σιγά ἀπὸ τὴν καλύβα και κάπως δειλά, σὺν φοβισμένος ἐπῆγε στὴν ἀποθήκη που ἐκοιμάτο ο πάτερ Βαρλαάμ. 'Η θύρα τῆς ἀποθήκης δὲν ἦτον κλεισμένη. 'Ο Βοροδάτης ἐμπῆκε μέσα με προσοχή. Μὲς' στὴν ἀποθήκη ἦταν ἀκόμη σκοτεινά, ἀλλά τῆς αὐγῆς τὸ φῶς ἐπερνοῦσε ἀπὸ τὰς σχισμάδες και ἀπὸ τὸ στενὸ παράθυρο και ἠμποροῦσε νά διακρίνη κανεῖς. 'Ο κρότος ἐξῦπνισε τὸν πάτερ Βαρλαάμ.

— Ποῖός εἶν' ἐκεῖ; Κύριε ἐλέησον! εἶπε τρομαγμένος, βλέποντας πὼς κάποιος ἐρχεται κοντά του.

— 'Εγὼ εἶμαι, γέροντά μου, ἀπεκρίθη ο Βοροδάτης με τρεμουλιαστὴ φωνή και φθάνοντας κοντά στον πάτερ Βαρλαάμ, ἔπεσε γονατιστός ἐμπρὸς του.—Γέροντα κάμε τὸ ἔλεός σου, βοήθησέ με, δίδαξέ με τί νά κάμω. Δὲν εἶνε ζωὴ αὐτὴ' εἶμαι ἀμετανόητος αμαρτωλός...

— Τί κάνεις, τί κάνεις, καλὲ ἄνθρωπε; Κύριε ἐλέησον, ἐπανελάμβανε ο πάτερ Βαρλαάμ μὴν ἐνοῶντας τί συμβαίνει. Κύριε ἐλέησον... Σήκω, γιατί κάνεις ἔτσι δά;...

Και ἔπιασε τὸν Βοροδάτη ἀπὸ τούς ὤμους γιὰ νά τὸν σηκώση. Εἰς τὰ χέρια του πάτερ Βαρλαάμ ἔπεσαν μερικὲς σταλαματιές δάκρυα.

— Τί έπαθες, καλέ; Μήπως ἔχεις κανένα μεγάλο καῦμό; έρώτησε σιγά, σκύβοντας με συμπάθειαν πρὸς τὸν Βοροδάτη.

— Καῦμό μεγάλο ἔχω, γέροντα, πίκρα φαρμακερή... Βοήθησέ με, σὺ ξέρεις τὸ λόγο του Θεοῦ, συμβούλεψέ με τί νά κάμω... θά συγχωρεθῶ τάχατες στὴν ἄλλη ζωὴ;

'Απὸ τὰ δάκρυα δὲν ἠμποροῦσε ο Βοροδάτης νά ἐξακολουθήση.

— Μὰ σήκω πάνω, νά, κάθισ' ἐδῶ, γιατί κάνεις ἔτσι δά;...

'Ο πάτερ Βαρλαάμ με πολλὴ δυσκολία ἔβαλε τὸ Βοροδάτη νά καθισθῆ, ἔπειτα ἐφόρεσε τὸ ράσο του κι' ἐκάθισε κι' αὐτός κοντά του. 'Ο Βοροδάτης ἔκλαιε σὺν παιδί.

— 'Ησύχασε, καλὲ ἄνθρωπε, ἔλεγε ο πάτερ Βαρλαάμ. 'Ο Θεός εἶνε ἐλεήμων, ὅλα θά περάσουν. 'Ο πατήρ ο οὐράνιος εἶνε εις ἄκρον φιλέσπλαχνος δι' ἡμὰς τούς αμαρτωλούς. Μὴ σκοτώνεσαι ἔτσι, εἶνε ἀμαρτία. 'Όλα εἶνε με τὸ ἄγιό του θέλημα. Τί σοῦ συνέβη λοιπόν; Κύριε ἐλέησον!...

— 'Εδιάβασες ἐφῆς τὸ βράδυ, γέροντα, τί παθαίνει ἐκείνος που καταραστῆ τὰ παιδιά του και τὰ ὀδηγεῖ στὴν καταστροφή... Αἱ, λοιπόν ἕνας ἀπὸ τούς γονιούς ἐκείνους εἶμαι κι' ἐγὼ. Κ' ἐγὼ ἐκαταράσθηκα του γιου μου, κι' ἀφανίστηκα κι' ο ἴδιος κι' ἐκείνου τὴν ψυχὴ κατὰστρεψα. Κ' ἔχθη ο γιός μου, κι' ἀπὸ τότε δὲν ἐφάνηκε...

— Πῶ, πῶ! Τί ἀμαρτία!... Κύριε ἐλέησον...

— Πᾶνε τώρα ἑπτὰ χρόνια ἀπὸ τότε, και σὲ κανένα δὲν άνοιξα τὸ στόμα μου νά πῶ λέξι γιὰ τὴ συμφορὰ μου. 'Ο Θεός μονάχα και τὸ προσκερῆλι μου γνωρίζουν τί γίνεται μὲς' στὴν καρδιά μου... Σ' ἐσένα, γέροντά μου, θά τὰ πῶ ὅλα, σὺν σὲ πνευματικό, γιατί δὲν βαστῶ πιά... Σὺ, μπορεῖ νά με βοηθήσης, νά με διδάξης. Θά ἔδωκα τὴ ζωὴ μου, ἂν μποροῦσα νά λευθερωθῶ ἀπὸ τὸ μεγάλο μου κρῖμα. Εἶχα γιὸ μεγάλο πιά, εἶχε τότε περασμένα τὰ δεκαεννιά, ὡστε θά ἦτον τώρα, που θά πῆς, εἰκοσιεξή χρονῶν. Μία φορὰ ἐγύρισε κάπως άργά τὴ νύκτα στο σπίτι. Νέος, βλέπεις, θά εἶχε πᾶν σὲ καμμιὰ διασκεδάσι με τούς φίλους του. Λοιπὸν ἐγὼ ἐθύμωσα πάρα πολὺ τότε, φαίνεται πιά ἦτανε του ὀχτροῦ συνέργεια. 'Αμα ἦρθε σπίτι, γιατί που λές, ἐγὼ του ῥίγθηκα, άρχισα νά τότε βρίζω και ὕστερα τὸν ἔδωξα ἀπὸ τὸ σπίτι και... τὸν καταράσθηκα... και ἄφρηις πὼς τὸ 'θελα;—σοῦ κάνω ὄρκο στο Θεό, γέροντά μου, πὼς νά, ἔτσι, μ' ἐπῆρ' ο θυμός και δὲν ἤξευρα τί ἔλεγα. Εἶπα γιὰ νά τότε φοβίσω τάχατες, που θά πῆ νά τότε μαλλώσω, ἀντί ὅμως αὐτό—νά τί βγήκε. Τὸ ἀπάντεχα τότε τὴ νύκτα, τὸ ἀπάντεχα τὸ γεράκι μου, εἶπα πὼς κάπου θά στέκεται ἐκεῖ κοντά και πὼς θῆρθη νά μου ζητήση συγχώρησι, και ἔλησμόνησα ὀλότελα και μου βγήκε ἀπὸ τὸ νοῦ πὼς ο ὀχτρός μ' ἔβαλε νά ξεστομίσω τέτοια

λόγια. Και ὅμως ἐκείνος δὲν ἦρθε, και νά, που ἴσα με τώρα δὲν ἐφάνηκε κι' ἔχασα τὴν ἡσυχία μου, μου τὴν πῆρε μαζί του, τάχαπημένο μου παιδί κι' ἔχασα πιά τώρα τὰ πάντα.

[Ἐπειτα συνέχισα].

ΑΝΑΛΕΚΤΑ

Ο ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΦΘΙΣΕΩΣ ΔΙΩΓΜΟΣ

Συνῆλθον ἐσχάτως ἐν Λονδίνω οί κορυφαῖοι τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης, ὅπως συσκεφθῶσι περὶ τῆς καταπολεμήσεως ἐνδὸς των δευοτέρων πολυεμνῶν τῆς ἀνθρωπότητος και συστήσωσιν εις τὰς κυβερνήσεις μέτρα ἐξοπλισμοῦ κατὰ του φοβεροῦ τούτου κοινου ἔχθρου. 'Αλλ' ὁ κατὰ τῆς φυματιώσεως ἀγών εὐρίσκειται ἀκόμη εις τὸ ἀρχικόν του στάδιον, διότι μία μόλις δεκαετηρίς παρήλθεν, ἀφ' ὅτου ἤρχισεν ἡ καταδίωξις τῆς.

Πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ἡ φυματιώσις ἐθεωρεῖτο ἀνίατος μὲν ἀλλ' οὐχί και μεταδοτικὴ. 'Αλλ' ἀφ' ὅτου ὁ Κῶν ἀνεκάλυψε τὸ 1882 τὸ νοσογόνον βακτήριον, γνωρίζομεν ὅτι ἡ φυματιώσις εἶναι νόσος μεταδοτικωτάτη, ἀπὸ δὲ τῆς ἰδρύσεως των φθισιατρείων εις τὸν καθαρὸν ἀέρα των ὄρειων μερῶν, ὅτι θεραπεύεται, και λίαν εύχερῶς μάλιστα ὅταν εὐρίσκειται εις τὸ ἀρχικόν αὐτῆς στάδιον. 'Εκ των δύο τούτων ἀρχῶν ὀρωμένη ἐπιδιώκει ἡ ἐπιστήμη τὴν πρόληψιν τῆς μεταδόσεως του νοσήματος εις τούς υγιεῖς και τὴν θεραπείαν των ἐκ τῆς νόσου προσβαλλομένων. 'Η ἐκτέλεσις ὁμῶς τούτων εἶναι δυσχερής. 'Αφου 15—25% των κατοικῶν τῆς Εὐρώπης ἀπονήσκουσιν ἐκ φθίσεως, οί ὑπολειπόμενοι κάτοικοι δὲν δύνανται νά χρηρηγήσωσι τὰ μέσα πρὸς ἰδρυσιν των διὰ τὴν νοσηλείαν των φθισιῶντων ἀναγκαιούντων φθισιατρείων. 'Ετι δυσχερεστέρα ὁμῶς εἶναι ἡ πρόληψις τῆς μεταδόσεως του νοσήματος εις τούς υγιεῖς, διότι πρὸς τούτο ἀπαιτεῖται ἰδιαίτερα ὅλως υγιεινὴ ἀγωγή των ἀνθρώπων, τὴν ὁποίαν οὐδὲ νά φαντασθῶμεν δυνάμεθα σήμερον.

'Ο ἐχθρὸς ἐμφωλεύει εις τὸν κοινορτόν, εις τὸν βόρβορον των ὁδῶν, εις τὴν ὑγρασίαν των σκοτεινῶν και στενῶν κατοικιῶν. Διὰ τούτο δὲ και τὸ ζήτημα των υγιεινῶν κατοικιῶν ἀποτελεῖ ζήτημα σπουδαίωτος ὕψιστης.

Τὰ θέματα ταῦτα ἀκριδῶς ἐζήτησε τὸ ἐν Λονδίνω συνελθὸν συνέδριον. Αἱ ὑπ' αὐτοῦ δ' ἐξενεχθεῖσαι ἔνδεκα ἀποφάσεις συνοψίζονται εις τὰ ἑξῆς:

Πρὸ παντός διαπιστοῦται ὅτι ἡ κυριώτερα πηγὴ τῆς μεταδόσεως τῆς φυματιώσεως εἶναι τὰ πύελα των φυματιῶντων, οἵτινες δὲν φροντίζουσι νά ἐξαφανίσωσι ταῦτα. Πρέπει ἐπὶ τέλους νά παύση τὸ πτύειν ἐπὶ του ἔδαφους ἐνδὸς κλεισμένων χώρων και εις τὰς ὁδοὺς. Πρέπει ὡσαύτως νά λείψωσι και αἱ μακρὰ ἐσθῆτες των κυριῶν. 'Αφ' ἑτέρου εις τὰς πολυκλιδικὰς και τὰ νοσοκομεία πρέπει οί ἐκ πνευμονικοῦ νοσήματος πάσχοντες νά ἐφοδιζώνται δι'

όδηγιών περί τοῦ πῶς πρέπει νὰ διάγῳσι κατ' οἶκον ἢ εἰς τὰ μέρη ἔνθα ἐργάζονται ὅπως μὴ μεταδιδάξῳσι τὸ νόσημα αὐτῶν εἰς ἄλλους. Ἐκαστος φθισιῶν πρέπει νὰ φέρῃ καὶ δοχεῖον διὰ νὰ πτύῃ. Δέον ὡσαύτως νὰ λαμβάνουν γνώσιν αἱ δημόσιαι ὑγειονομικαὶ ἀρχαὶ τῶν πόλεων περί τῶν κρουσμάτων τῆς φυματιώσεως. Πρέπει νὰ εἰσαχθῇ ἡ ἀπολύμανσις τῶν οἰκιῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων κατώκησαν ἡ ἀπέθανον φυματιῶντες, ὡς καὶ τὰ μέρη ὅπου εἰργάζοντο. Δέον δὲ μετὰ μεγίστου ζήλου νὰ ἐπιδιωχθῇ ἡ ἰδρυσις εἰδικῶν φθισιοκομείων. Πρέπει ν' ἀνεγερθῶσι πανταχοῦ τοιαῦτα καθιδρύματα, ὅπως ὁ ἐργάτης μὴ ἔχῃ ἀνάγκην νὰ περιμένῃ ὅταν προσβάλλεται ἐκ τοῦ νόσηματος.

Σπουδαῖον κέντρον συζητήσεως ἀπετέλεσαν ἐπίσης ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ διασήμου φθισιολόγου Κῶχ, περί τοῦ ἀδυνατοῦ τῆς μεταδόσεως τῆς φθίσεως τῶν ζώων εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ταύτην ἀντέκρουσαν πλείεσται ἰατρικαὶ ἐξοχότητες. Εἰς τῶν σοβαρωτέρων ἀντεπεξεληθόντων κατὰ τῆς γνώμης τοῦ γερμανοῦ φθισιολόγου εἶνε ὁ καθηγητὴς Μάκ Φαΐδαν, τῆς ἀνωτέρας κτηνιατρικῆς σχολῆς τοῦ Λονδίνου, ὅστις εἶχεν ἤδη παρασκευάσῃ διὰ τὸ συνέδριον ἀνακοίνωσιν «περί τοῦ βακτηρίου τῆς φυματιώσεως ἐν τῷ γάλακτι τῆς δαμάλεως ὡς πιθανῆς πηγῆς παθήσεως ἐκ φυματιώσεως τοῦ ἀνθρώπου». «Ὅτε παρεσκευάζον τὴν ἀνακοίνωσίν μου, εἶπεν ὁ Μάκ Φαΐδαν, ἐφρόνουν ὅτι δὲν εἶχον ἀνάγκην ἀποδείξεως περί τοῦ ὅτι ἡ φυματιώσις παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τῇ δαμάλει εἶνε μία καὶ ἡ αὐτὴ νόσος. Ἄπαντες ἐφρόνουν ὅτι ἀμφότερα ἔχουσι τὴν αὐτὴν αἰτίαν. Ἄλλ' ἀφοῦ πρό τιμῶν ἡμερῶν ἡ μεγαλειτέρα ζῶσα αὐθεντία διὰ τὴν φυματίωσιν, ὁ τὸ βακτήριον τῆς φυματιώσεως ἀνακαλύψας, ἐξέφρασε τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ φυματιώσις τῶν ἀνθρώπων εἶνε διάφορος ἢ ἡ τῆς δαμάλεως, τὰ πράγματα ἤλλαξαν. Προηγουμένως ἐπιστεύομεν ὅτι ἡ νόσος εἶνε μία καὶ ἡ αὐτὴ ἐπὶ τῇ βλάσει τῶν πρώτων δημοσιεύσεων τοῦ Κῶχ αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὰ τελευταῖα ἐπιχειρήματα τοῦ Κῶχ εἶνε δυνατόν νὰ πολεμηθῶσιν. Πλείεστοι ὑπάρχουσι λόγοι ὅπως θεωρῆται τὸ γάλα τῶν φυματικῶν ἀγελάδων ὡς λίαν ἐπικίνδυνον διὰ τοὺς ἀνθρώπους. Ἵσως τὰ πειράματα τοῦ Κῶχ ἀποδεικνύουσιν ὅτι τὰ βακτήρια τῆς φυματιώσεως τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ἤκιστα ἐπικίνδυνα εἰς τὰς δαμάλεις. Τοῦτο ὅμως δὲν καθιστᾷ πιθανόν τὸ ὅτι καὶ τὰ βακτήρια τῆς φυματιώσεως τῶν δαμάλειων εἶνε ἀκίνδυνα διὰ τὸν ἄνθρωπον. Εἶνε ἀληθές ὅτι ὑπάρχουσι βακτήρια ἐπικίνδυνα δι' ἐν ἡ δύο μόνον εἶδη ζῶων. Ἄλλ' ἐκεῖνα ἄτινα, ὡς τὸ βακτήριον τῆς φυματιώσεως, εἶνε ἐπικίνδυνα εἰς ἅπαντα τὰ κατοικίδια ζῷα, εἶνε ἐπίσης ἐπικίνδυνα καὶ διὰ τὸν ἄνθρωπον.»

Τὸ συμπέρασμα τῆς ὅλης ταύτης συζητήσεως ἦτο ὅτι, τὸ μὲν ζήτημα τῆς μεταδόσεως τῆς φυματιώσεως ἐκ τῶν ζῶων εἰς τὸν ἄνθρωπον θεωρεῖται μὴ λυθὲν ὀριστικῶς, ἐν τῷ μεταξύ ὅμως δὲν θὰ παραμελῶνται τὰ ὑπὸ τινῶν κυβερνήσεων θεσπισθέντα μέτρα κατὰ τῆς διαδόσεως τῆς φυματιώσεως διὰ τοῦ γάλακτος καὶ τοῦ κρέατος φθισιῶντων κτηνῶν. Τὸ ζήτημα ἀπασχολεῖ τὸ ἀγγλικὸν Κοινοβούλιον, ἐχρηργήθησαν δὲ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως τὰ μέσα πρὸς μελέτην αὐτοῦ εἰς εἰδικὸν ἰνστιτούτον,

διότι πρόκειται περί ὑψίστων ὑγεινῶν, γεωργικῶν καὶ βιομηχανικῶν συμφερόντων.

Τὸ συνέδριον ἐξήνεγκεν ὡσαύτως τὴν γνώμην ὅπως διὰ συγγραμμάτων καταληπτῶν ὑπὸ πάντων καὶ διὰ περιοδικῶν δημοσιευμάτων φωτισθῇ τὸ κοινὸν περί τῆς καταπολεμήσεως τῆς φυματιώσεως. Λίαν ἐπιωφελὴς θὰ ἦτο ἡ προπαρασκευὴ διεθνῶν συμφωνιῶν περί τοῦ ἐναντίου τῆς φυματιώσεως ἀγῶνος καὶ τῆς ἰδρύσεως διαρκοῦς διεθνῶς ἐπιτροπῆς πρὸς διερεύνησιν τῆς νόσου. Πρέπει ὡσαύτως ν' ἀπαιτηθῇ ὅπως τὰ κράτη καὶ αἱ δημοτικαὶ ἀρχαὶ φροντίζουσι περί βελτιώσεως τῶν κατοικιῶν τῶν ἀπόρων τάξεων.

Ἐν τέλει τὸ συνέδριον ἐξέφρασεν εὐχὴν περί ἰδρύσεως φαρμακείων καὶ ἰατρείων ἀντιφυματικῶν χρηρῶντων φάρμακα καὶ ἰατρικὴν περίθαλψιν δωρεάν, κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ἐν Αἰλλῇ ἰδρυθέντος, καὶ ἐπακαλέσθη τὴν προσοχὴν τῶν ἀπανταχοῦ φιλανθρώπων καὶ τῶν φιλανθρωπικῶν σωματείων ἐπὶ τῆς ἀνάγκης τῶν εἰδικῶν ἰδιὰ τοὺς φθισιῶντας κλινικῶν, αἵτινες εἶνε τὸ ἄριστον μέσον πρὸς ἀναστολὴν τῆς ἐξαπλώσεως τῆς φθίσεως μεταξὺ τῶν ἐργατικῶν καὶ τῶν ἀπόρων τάξεων.

ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Κατανάλωσις καφέ.

Ἡ ἔτησία παραγωγή τοῦ καφέ ὅλον τὸν κόσμον ἀνέρχεται κατὰ μέσον ὄρον εἰς 864 ἑκατομ. χιλιογράμμων, ἦτοι 675 περίπου ἑκατομμύρια ὀκάθων. Ἐκ τούτων τὰ 568 ἑκατ. παράγει μόνῃ ἡ Βρασίλια. Κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸν πληθυσμὸν τὸν περισσότερον καφέν ἐξοδεύει ἡ Νορδωγία (4.83 χιλιόγρ. ἔτησίως δι' ἕκαστον κάτοικον) καὶ μετ' αὐτὴν ἡ Σουηδία (4 χιλ.), τὸ Βέλγιον (3.85 χιλ.), ἡ Δανία (3.87 χιλ.). Ἡ Ἑλλάς σημειώνεται ὡς ἐξοδεύουσα 0.51 χιλ. δι' ἕκαστον κάτοικον.

Ἡ μαγειριόδα τοῦ Γκαίτε.

Εἰς ἐν γερμανικὸν περιοδικὸν ἐδημοσιεύθη τὸ καίμενον πιστοποιητικὸν, τὸ ὁποῖον ἔδωκεν ὁ Γκαίτε εἰς μαγειριστὴν του ἀπερχομένην τῆς ὑπηρεσίας του. Τὸ πιστοποιητικὸν τοῦτο ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Ἡ Καρλόττα Χόγερ διετέλεσε δύο ἔτη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν μου. Ὡς μαγειρίσσα εἶναι καλὴ καὶ συγχρόνως ἦτο εὐπειθής, εὐπροσέγγυρος καὶ μάλιστα περιποιητικὴ. Ἀλλὰ τελευταίως κατέστη ἀνυπόφορος. Συνήθως ἀρέσκειται νὰ κάμνῃ καὶ νὰ μαγειρεύῃ κατὰ βούλησιν. Εἶνε ἰσχυρογνώμων, σκληροτραχὴλος, καὶ προσπαθεῖ πάντοτε νὰ κουράξῃ διὰ παντὸς τρόπον τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ὁποῖους ἔχει ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῆς. Φιλοτάραχος καὶ φίλικος δυσαρκεστὴ τὰς συνυπηρετρίδας τῆς καὶ καθιστᾷ εἰς αὐτὰς τὸν βίον ἀδίωτον. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐλαττωμάτων ἔχει καὶ ἄλλα ἀκόμη χειρότερα, νὰ κρυφακοῦν εἰς τὰς θύρας».